

www.papoulakos.org

All rights reserved 2008-2009

Ο “Παπουλάκος”

Ο Οσιότατος μοναχός, διδάσκαλος και ομολογητής της πίστεως
Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος, ο και εponομαζόμενος Παπουλάκος
(1780/90 - 1861)

ΑΡΜΠΟΥΝΑ ΚΛΕΙΤΟΡΙΑΣ, ΜΑΙΟΣ 2008

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Πρόλογος

Εισαγωγή

1^ο Κεφάλαιο: Ιστορικό πλαίσιο

1.1 Η κατάσταση στο ελληνικό κράτος και η ξενοκρατία

1.2 Η κατάσταση στην ελλαδική Εκκλησία

1.3 Η Φιλορθόδοξη Εταιρεία και ο Κοσμάς Φλαμιάτος

2^ο Κεφάλαιο: Τα χρόνια μέχρι την έναρξη της κηρυκτικής του δράσης

2.1 Τα χρόνια του Παπουλάκου ως λαϊκού

2.2 Τα πρώτα χρόνια του ως μοναχός

3^ο Κεφάλαιο: Έναρξη κηρυκτικής δράσης και η αποδοχή του κόσμου

3.1 Το παρουσιαστικό και το ύφος του

3.2 Τα κηρύγματα

3.3 Δύο σημαντικά πρόσωπα που επηρέασαν τα κηρύγματά του

4^ο Κεφάλαιο: Μερική αναστολή και εντατικοποίηση της δράσεώς του

4.1 Ένας ανασταλτικός παράγοντας στην δράση του

4.2 Η εντατικοποίηση της δράσεώς του με έντονη επικριτική της πολιτικής

4.3 Χαρακτηριστικά δείγματα του λόγου και του ύφους του

5^ο Κεφάλαιο: Η ανοιχτή ρήξη με τις αρχές

5.1 Η συνέχεια της περιοδείας του

5.2 Δεύτερος κύκλος της περιοδείας του

5.3 Στην Λακωνία

5.4 Η διάλυση της Φιλορθόδοξου Εταιρείας

6^ο Κεφάλαιο: Η αποκορύφωση του «κινήματος» και η σύλληψη

6.1 Αποστολή στρατιωτικής δύναμης και οι απόπειρες σύλληψης

6.2 Η «εκστρατεία» στην Καλαμάτα και η μεταστροφή του κόσμου

6.3 Η προδοσία και η σύλληψη

6.4 Το κόστος καταστολής του «κινήματος»

7^ο Κεφάλαιο: Το οσιακό του τέλος και η μνήμη του στην εποχή μας

7.1 Η δίκη

7.2 Ο εγκλεισμός στην Μονή Παναχράντου και το τέλος

7.3 Η σεπτή μνήμη του στις μέρες μας

7.4 Τι γράφουν για τον Παπουλάκο σύγχρονες προσωπικότητες

Επίλογος

Βιβλιογραφία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε αρκετούς Πελοποννησίους, και όχι μόνο, το όνομα του Παπουλάκου είναι χαραγμένο μέσα στη μνήμη μας, αν και έχει περάσει ενάμιση αιώνας από το πέρασμά του. Ήταν μια προσωπικότητα που συγκλόνησε και ταρακούνησε μέσα σε μια δεκαετία το νεοελληνικό κράτος, με τις προτροπές και τις παρεμβάσεις του, κυρίως όμως με το άδολο κήρυγμά του. Έζησε και έδρασε στην εποχή της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα. Η ύπαρξη ενός ελληνικού κράτους ήταν μία αναγκαία ιστορική πραγματικότητα. Η δημόσια διοίκηση προσπαθούσε να οργανωθεί κατά τα πρότυπα των λοιπών δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Ο λαός που κατοικούσε στον τότε ελλαδικό χώρο έπρεπε να δεχθεί μία νέα υπό διαμόρφωση εξουσία μέσα από δυτικά μοντέλα. Το κράτος παρεμβατικού τύπου σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής των πολιτών, δεν ήταν κάτι συνηθισμένο στους κατοίκους της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που άντεξε πολλά χρόνια. Εξάλλου, ο αγώνας του 1821 για ελευθερία είχε επιδράσει στις ψυχές των ανθρώπων, καθόσον δεν ήταν αγώνας ελευθερίας μόνο σωμάτων, αλλά και ψυχών. Στα πλαίσια αυτά, ο Παπουλάκος, δηλαδή ο μοναχός Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος από τον Άρμπουνα των Καλαβρύτων, με την ζωή του και τον αγώνα του εξέφραζε μία αντίδραση του γαλουχημένου στην Ορθόδοξη παράδοση λαού, έναντι των αλλοιώσεων από το ισχυρό κοσμικό πνεύμα του διαφωτισμού, που με την υλική του λάμψη, άρχισε να εισέρχεται και να επιβάλλεται από το νεοσύστατο κράτος, θαμπώνοντας και ανατρέποντας συθέμελα στις ψυχές των ανθρώπων τις πατροπαράδοτες αξίες του ταλαίπωρου γένους μας. Το αποτέλεσμα της βίαιης αυτής υιοθέτησης του ξενόφερτου τρόπου ζωής στον έλληνα, οδήγησε στο σημερινό αδιέξοδο... Την εποχή που άρχισε να επιβάλλεται με όλες τις μορφές της ζωής κάθε ανθρώπου αυτός ο νέος τρόπος ζωής, ωστόσο λίγοι κατάλαβαν τις παγίδες και τα επακόλουθα. Οι λίγες αυτές προσωπικότητες άρχισαν να κηρύττουν όχι μόνο το λόγο του Θεού, αλλά και το λόγο του ανθρώπου. Οι σημαντικές αυτές μορφές που έκαναν την διαφορά ήταν επί το πλείστον ρασοφόροι, οι τελευταίοι εκφραστές του κινήματος των κολλυβάδων. Δυστυχώς όμως οι δυνάμεις εξουσίας ήταν ισχυρές και κατέπνιξαν αυτή την προσπάθεια. Ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές αυτής της προσπάθειας παρουσιάζεται παρακάτω.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την αναγνώριση της ανεξαρτησίας του νεοσύστατου εθνικού κράτους και εξής, ο ελληνικός λαός εξαντλημένος ηθικά και υλικά από την περιπέτεια της επανάστασης μπαίνει σε μια κρίσιμη περίοδο της ιστορίας του, οι συνέπειες της οποίας ακόμη βασανίζουν τα πολιτικοκοινωνικά πράγματα της χώρας μας. Η αναζήτηση της πνευματικής του ταυτότητας, δίχαζε τις δυνάμεις του Ελληνισμού ήδη από τον ΙΗ' αιώνα, έναν αιώνα γενικότερης μορφωτικής και οικονομικής αναβάθμισης του Ορθόδοξου στοιχείου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι ιδεολογικές και πολιτικές συνιστώσες σηματοδοτούν ένα εκρηκτικό κλίμα αυτήν την εποχή.

Δύο ήταν τα κύρια ιδεολογικά ρεύματα που πλαισιώναν εμφανώς, ήδη από τον ΙΗ' αιώνα, τον αγώνα των υποδούλων και συνοψίζονταν σ' ένα κοινό στόχο, την ελευθερία, αλλά με πολύ διαφορετικό πνευματικό υπόβαθρο. Από τη μια πλευρά ήταν η αναβίωση της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, του Ρωμαϊκού, δηλαδή του ελληνισμού στην ευρύτερη υπερεθνική διάστασή του¹. Τα ιδεώδη αυτά, που ήταν διαδεδομένα στα ευρύτερα στρώματα του λαού², κληροδότησε στους Έλληνες το βυζαντινό τους παρελθόν και διέσωσε καθ' όλη τη διάρκεια της δουλείας η Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία επωμίστηκε όχι μόνο την πνευματική αλλά και την πολιτική κηδεμονία των Ορθοδόξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την άλλη πλευρά υπήρχε η μικρότερη αλλά ισχυρότερη μερίδα, κυρίως, των εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Ελλήνων και των ντόπιων λογίων, οι οποίοι γαλουχημένοι στα ιδεώδη του διαφωτισμού και κατόπιν της γαλλικής επανάστασης απαιτούσαν την εθνική ανεξαρτησία της Ελλάδος όπως την φαντάζονταν τα «φωτισμένα» έθνη της Ευρώπης. Γι' αυτό, αναγκαία προϋπόθεση για την αναγνώριση της Ελλάδος, ως εθνικού κράτους, διακηρύχθηκε από τους υποστηρικτές αυτής της προοπτικής, ο (μέχρι και σήμερα συνεχώς προβαλλόμενος) εξευρωπαϊσμός της.

Υπήρξαν μεμονωμένες ευρωπαϊκές προσωπικότητες φιλελλήνων, αλλά στην ουσία της η δυτική Ευρώπη, ως γνήσιο παιδί του δυτικού μεσαιωνικού πολιτισμού, όπου ανδρώθηκαν ένας απομονωμένος και υπεροπτικός ορθολογικός πολιτισμός και

¹ Στην πρώτη και ιδρυτική του νεοελληνικού κράτους Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου το 1822, δεν βρέθηκε άλλος τρόπος να οριστεί η ιδιότητα του Έλληνα παρά μόνο καταφεύγοντας στην θρησκευτική του πίστη, ανεξαρτήτως οποιοδήποτε άλλου είδους εθνικού προσδιορισμού υπήρχε ως τότε. Στο Β' Τμήμα του Συντάγματος της Επιδαύρου διαβάζουμε: «Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι τῆς Επικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες».

² Μεταλληνού, *Παράδοση και αλλοτρίωση*, 193.

μία άκαμπτη δικαιική τάξη, υπήρξε πάντοτε εχθρική προς τους Έλληνες³. Έτσι, ο εθνικός προσδιορισμός του νέου κράτους, ανάμεσα στο βυζαντινό και το αρχαιοελληνικό του μεγαλείο έλαβε δραματική διάσταση. Τελικά, υπερίσχυσε η προσπάθεια δημιουργίας συνείδησης με βάση την ελληνική αρχαιότητα⁴, ξεκομμένη από τους άλλους λαούς με τους οποίους συναποτελούσε στο παρελθόν την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η επικράτηση αυτή έγινε με την επιρροή της πανίσχυρης τότε Αγγλίας, της οποίας τα συμφέροντα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος είχαν διπλό στόχο: α) να αποτραπεί η επανασύσταση ενός ισχυρού κράτους Ρωμηών και β) να καταστραφεί η ελληνική οικονομία που είχε αναπτυχθεί επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στεκόταν εμπόδιο στην δική της οικονομική διεξόδυση⁵. Η επιβολή αυτού του εθνισμού επέφερε πολλές εσωτερικές ζυμώσεις και συγκρούσεις, οι οποίες έφτασαν τα όρια της επανάστασης απέναντι στην εξουσία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Με ένα τέτοιου είδους επαναστατικού «κινήματος» κατά του δυτικού πνεύματος εμπλέκετε το όνομα του οσιοτάτου μοναχού Χριστόφορου Παναγιωτόπουλου, όπως θα δούμε παρακάτω.

1° ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

Ιστορικό πλαίσιο

1.1 Η κατάσταση στο ελληνικό κράτος και η ξενοκρατία

Η τάξη που είχε αρχίσει να βάζει ο Καποδίστριας (1828-1831), γκρεμιζόταν από τις αντιδράσεις εναντίον του και την περίοδο της αναρχίας, που ακολούθησε την δολοφονία του. Στις 25 Ιανουαρίου/ 6 Φεβρουαρίου 1833 φθάνει στην Ελλάδα, συνοδευόμενος από τα τρία μέλη της αντιβασιλείας, Armansperg, Maurer και Heideck, ο Βαυαρός Βασιλεύς Όθωνας. Η αντιβασιλεία ανέλαβε την διοίκηση της χώρας μέχρι το 1835, οπότε ενηλικιώθηκε ο νεαρός Βασιλιάς. Η οικονομική κατάσταση από κάθε άποψη αξιοθρήνητη και το χρέος διογκωνόταν ραγδαία. Η χώρα βρισκόταν σε πλήρη αναρχία⁶.

Η Ελλάδα έφτανε μέχρι την Λαμία με λίγα μόνο νησάκια και πληθυσμό περίπου 200.000 κατοίκων. Χωριζόταν σε δέκα νομούς, ο κάθε νομός σε επαρχίες και οι επαρχίες σε δήμους. Η οργάνωση έγινε κατά τα πρότυπα του γαλλικού συγκεντρικού συστήματος. Η αντιβασιλεία όμως, έκανε το λάθος να διατάξει την βίαιη διάλυση των παλιών ατάκτων σωμάτων στρατού, με αποτέλεσμα πολλά από «τὰ παλληκάρια πού κρατοῦσαν μέσα τους τὴ μεγάλη παράδοση τῶν κλεφτῶν καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ ἀδέσμευτη ἐλευθερία»⁷, να οδηγηθούν στην απελπισία και η ληστεία να εξαπλωθεί σε όλη την ύπαιθρο. Γενικώς, η υπακοή στην νέα εξουσία δεν ήταν

³ Δεληκωνσταντής, *Διδακτική*, 111, 112.

⁴ Μεταλληνού, *Τουρκοκρατία*, 181.

⁵ Δεληκωνσταντής, *Διδακτική*, 111, 112.

⁶ Βακαλόπουλος, *Ιστορία*, 210.

⁷ Βακαλόπουλος, *Ιστορία*, 217.

αυτονόητη κατάσταση και ανά πάσα στιγμή υπήρχε ο κίνδυνος επαναστάσεων και εξεγέρσεων.⁸

Περαιτέρω, το μικρό κρατίδιο υπήρξε το «μῆλον τῆς ἔριδος» Αγγλίας και Ρωσίας, λόγω της επίκαιρης γεωγραφικής του θέσης, των οικονομικών συμφερόντων και του μεγάλου σλαβικού όγκου του βορά. Τα διεθνή γεγονότα πριν και μετά τον κριμαϊκό πόλεμο έκαναν την ανεξαρτησία από κάθε ξένη επιρροή να φαντάζει ανεκπλήρωτο όνειρο. Ενσωματώνοντας λοιπόν, τις εξωτερικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της χώρας, διαμορφώθηκαν τρία μεγάλα κόμματα ανάλογα με την μεγάλη δύναμη που υποστήριζαν, το αγγλικό, το γαλλικό και το ρωσικό. Αρχηγός του αγγλικού κόμματος ήταν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, του γαλλικού ο Ιωάννης Κωλέττης και του ρωσικού ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

1.2 Η κατάσταση στην Ελλαδική Εκκλησία

Το αυτοκέφαλο της Ελλαδικής Εκκλησίας, είχε πρώτος ιδεασθεί και προτείνει ο μεγάλος Έλληνας διαφωτιστής, Αδαμάντιος Κοραής⁹, ως αναγκαίο βήμα για την ανεξαρτησία του Έθνους. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές των αντιλήψεων αυτών, έχοντας ως δεδομένο, πλέον, ότι το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ζούσε αιχμάλωτο έξω από τα σύνορα του ελεύθερου κράτους, η χειραφέτηση της Εκκλησίας παρουσιαζόταν ως επιτακτική ανάγκη. Υποστηρικτής των ιδεών του Κοραή ήταν ο αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο οποίος σε συνεργασία με τον George von Maurer, ένα από τα τρία μέλη της αντιβασιλείας, έπαιξαν τον σπουδαιότερο ρόλο στην ανακήρυξη του αυτοκεφάλου.

Ο προτεστάντης Maurer, φορέας των καισαροπαπικών πολιτειακών αντιλήψεων της πατρίδας του, θέλησε να υποτάξει την Ελλαδική Εκκλησία στο κράτος, πράγμα που εμπόδιζαν οι ζωτικές σχέσεις της με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Τα σχέδια του προτεστάντη Maurer και του ευρωπαϊστή Φαρμακίδη, που επιθυμούσε την αποκοπή της Ελλαδικής Εκκλησίας όχι μόνο από την Κωνσταντινούπολη αλλά και από την ομόδοξη Ρωσία¹⁰, πραγματοποιήθηκαν στις 23 Ιουλίου 1833, οπότε δημοσιεύθηκε ο πρώτος καταστατικός χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος, ο οποίος ανακήρυσσε το αυτοκέφαλο επί σαφών πολιτειακών αντιλήψεων¹¹.

Ο τρόπος ανακηρύξεως δεν ήταν και τόσο σύμφωνος με την παράδοση και τους ιερούς κανόνες καίτοι λόγω της εθνικής ανεξαρτησίας υπήρχαν βάσιμες αιτίες για το αυτοκέφαλο της Ελλαδικής Εκκλησίας. Ανώτατη εκκλησιαστική αρχή ήταν η Ιερά Σύνοδος, της οποίας τα μέλη διορίζε ο Βασιλιάς. Επίσης, καμία πράξη της Συνόδου δεν μπορούσε να εκτελεστεί εάν δεν προσυπόγραφε ο βασιλικός επίτροπος της Συνόδου, ο οποίος ήταν υπάλληλος του κράτους και τον διορίζε επίσης ο Βασιλιάς. Όπως είναι αυτονόητο το γεγονός αυτό ήταν μέγα σκάνδαλο για τον συνειδητοποιημένο Ορθόδοξο λαό, εφόσον εκτός του ότι το κράτος υπέτασσε στις

⁸ Κολιόπουλος, *Νεώτερη ευρωπαϊκή ιστορία*, 169.

⁹ Μεταλληνού, *Παράδοση και αλλοτρίωση*, 151.

¹⁰ Μεταλληνού, *Παράδοση και αλλοτρίωση*, 240, σημ. 32.

¹¹ Κονιδάκη, *E. I. E. E.*, 237.

κοσμικές βουλές του την Εκκλησία, επικεφαλής αυτής στην ουσία τίθονταν ο καθολικός στο θρήσκευμα Βασιλιάς Όθωνας.

Εξαιτίας του αυταρχισμού και της ξενοκρατίας στο ελληνικό κρατίδιο, με πρωτεργάτη τον Στρατηγό Μακρυγιάννη, την 3 Σεπτεμβρίου 1843 έγινε στάση του στρατού ώστε να υποχρεωθεί ο Όθωνας να καταρτίσει Σύνταγμα. Κατά την ψήφιση του Συντάγματος του 1844 έγιναν προσπάθειες αλλαγής της νομοθεσίας με την οποία διοικείτο η Εκκλησία της Ελλάδος, αλλά τελικά δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα.

Το σχίσμα αποτράπηκε εξαιτίας της συγκρατημένης πολιτικής του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στις 29 Ιουνίου 1850 εκδόθηκε ο Συνοδικός Τόμος, δια του οποίου το Πατριαρχείο ανακήρυσσε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ο Συνοδικός Τόμος αγνοούσε το μέχρι τότε αντικανονικό καθεστώς διοικήσεως που είχε επιβάλει το κράτος και έθετε συγκεκριμένους ήπιους όρους για την αναγνώριση. Η έκδοση του Συνοδικού Τόμου έγινε ευμενώς αποδεκτή στην Ελλάδα, εκτός από τον αρχιμανδρίτη Θεόκλητου Φαρμακίδη και τους ομοϊδεάτες του, οι οποίοι τελικά πάλι κατόρθωσαν να επικρατήσουν. Οι δύο νόμοι που εκδόθηκαν προς αλλαγή του ήδη υπάρχοντος καθεστώτος διοίκησης, ο (ΣΑ') «*Νόμος καταστατικός τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*» και ο (Σ') «*Ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτους ἐπιτρόπους τελούντος κλήρου*», ελάχιστα έλαβαν υπόψη τους τον Συνοδικό Τόμο¹².

Οι σκανδαλώδεις θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις όμως, δεν σταμάτησαν μόνο σε επίπεδο ανώτατης διοίκησης της Εκκλησίας. Εξαιτίας των μεγάλων οικονομικών προβλημάτων, η κυβέρνηση θέλησε να καρπωθεί μέρος της εκκλησιαστικής περιουσίας, η οποία ήταν όντως δυσανάλογη με τις τρομερές οικονομικές ανάγκες που υπήρχαν. Με Βασιλικά Διατάγματα έγινε η εκποίηση των περιουσιών των γυναικείων Μονών και όσων ανδρώων είχαν κάτω από έξι μοναχούς. Υπολογίζεται ότι το 1833, στην τότε Ελλάδα, υπήρχαν 563 ανδρώα και 18 γυναικεία Μοναστήρια, με 3.000 μοναχούς και 277 μονάζουσες. Η διάλυση των Μονών έγινε σε πολλές περιπτώσεις με βίαιες ενέργειες των νομαρχών και των οικονομικών εφόρων. Η εκποίηση έφτασε μέχρι τα ιερά σκεύη και σημαντικά κειμήλια, ανάμεσά τους δυσκοπότητα, λειψανοθήκες, χειρόγραφα, επιτάφιοι, που είχαν διασωθεί από τις λαίλαπες που είχαν προηγηθεί, να παραδίνονται στην πυρά. Τελικώς, διαλύθηκαν περίπου 394 Μονές και συγκεντρώθηκε συνολικά το χρηματικό ποσό, των 498.000 δρχ., το οποίο προοριζόταν δήθεν για την ηθική και πνευματική ανύψωση του κλήρου, αλλά στην πορεία εισήλθε ανεπιστρεπτί στα ταμεία του Δημοσίου¹³. Το Δημόσιο από την εκποίηση ζημιώθηκε μακροπρόθεσμα, εφόσον τα έσοδα των Μοναστηριών, στο σύνολό τους εκείνη την εποχή, ανερχόταν ετησίως στις 600.000 δρχ.¹⁴. Έτσι, με μία σώφρονα φορολογική πολιτική και με μία λελογισμένη εκποίηση μόνο των γαιών που δεν καλλιεργούνταν ήδη από τους μοναχούς (εφόσον ο μοναχισμός δεν ήταν μόνο παθητικός οικονομικά αλλά στην περισσότερα των περιπτώσεων ήταν παραγωγικός με τα διάφορα σπάνια εργόχειρα και τις καλλιέργειες των μοναχών) θα μπορούσε να είχε μία σημαντική μακροχρόνια πηγή εσόδων, αντί να προβεί στην ουσία στην διάλυση του μοναχισμού στην Ελλάδα και

¹² Κονιδάση, Ε. Ι. Ε. Ε., 241.

¹³ Κονιδάση, Ε. Ι. Ε. Ε., 240.

¹⁴ Κονιδάση, Ε. Ι. Ε. Ε., 240.

να υποστεί τις σημαντικότερες εσωτερικές αναταράξεις που προκάλεσε αυτή η ενέργεια.

Εν ολίγοις, η Ελλαδική Εκκλησία υποτάχθηκε στην αλλόδοξη Κυβέρνηση, η οποία αντικατέστησε με απότομο και σκανδαλώδη τρόπο τον ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Βέβαια, αυτή η πολιτική και εκκλησιαστική κατάσταση δεν μπορούσε να εδραιωθεί δίχως τις δίκαιες αντιδράσεις ενός μέρους του λαού αλλά και του κλήρου, αντιδράσεις που οδήγησαν στην γνωστή φυλάκιση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη¹⁵, στην επανάσταση που ξέσπασε στη Μάνη το 1834 και μετέπειτα στην ίδρυση της Φιλορθόδοξης Εταιρείας.

1.3 Η Φιλορθόδοξη Εταιρεία και ο Κοσμάς Φλαμιάτος

Η Φιλορθόδοξη Εταιρεία ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1839. Ήταν οργανωμένη κατά τα πρότυπα των «κρυφών» εταιρειών της εποχής και ως διευθυντής της φερόταν ο ίδιος ο ένδοξος Στρατάρχης, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης¹⁶. Σκοπός της οργάνωσης ήταν η απελευθέρωση της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, καθώς επίσης και η διάσωση της απειλούμενης από την κυβερνητική πολιτική, Ορθόδοξης πίστεως. Την Εταιρεία στελέχωναν μέλη του ρωσικού κόμματος, με στόχους πολιτικούς ορισμένες φορές, αλλά κυρίως με αιτήματα αναφερόμενα στα εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως η ακύρωση του νόμου περί ανεξαρτησίας της Ελλαδικής Εκκλησίας και την υποχρέωση ν' αναγνωρίσει ο Βασιλιάς την Ορθοδοξία ως επικρατούσα θρησκεία όλου του κράτους και ιδιαιτέρως ως την μόνη θρησκεία των διαδόχων του και της μελλούσης οικογενείας του¹⁷.

Ο Κεφαλλονίτης Κοσμάς Φλαμιάτος αναδείχθηκε ίσως στην πιο δραστήρια και ηγετική φυσιογνωμία της Φιλορθόδοξης Εταιρείας. Ήταν άνδρας υψηλής μόρφωσης¹⁸ και εξαιτίας του αγώνα του για την ανεξαρτησία των Ιονίων νήσων, εξορίστηκε στα Κύθηρα και στους Βαρδιάνους, από τους Άγγλους. Το 1840, όταν απελευθερώθηκε, πέρασε στην Πάτρα και από κει κατέφυγε στην Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου, με την οποία διατηρούσε στενές σχέσεις. Έχοντας ως ορμητήριο το Μοναστήρι, ο μεγάλος κήρυκας έκανε πολλές περιοδείες στην Πελοπόννησο διδάσκοντας. Το περιεχόμενο της διδασκαλίας του, εκτός των άλλων, ήταν μια δριμεία κριτική εναντίον της πολιτικής και κυρίως, εναντίον της φιλοαγγλικής μερίδας. Επιπλέον, κατέκρινε το διωγμό των κρατούντων κατά του μοναχισμού και έλεγχε τον ξενόφερτο τρόπο ζωής ως υπεύθυνο για την αλλοίωση του Ορθόδοξου φρονήματος¹⁹. Εξαιτίας αυτής της

¹⁵ Κονιδάρη, Ε. Ι. Ε. Ε., 240.

¹⁶ Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 27.

¹⁷ Βλ. χαρακτηριστικά τον όρκο της Φιλορθόδοξης Εταιρείας στον Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 28.

¹⁸ Για την σημαντική αυτή μορφή των νεωτέρων χρόνων, ενδεικτικά βλ. περισσότερα στοιχεία στον Κοτταδάκη, *Αυτοί που άνοιξαν το δρόμο*, 5-34. Σαρδελή, *Προδομένη παράδοση*, 12-32. Βλ. ακόμα Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 19, 29.

¹⁹ «Όλοι οί καλαμαράδες, πον άρνήθηκαν τόν άγώνα, ήρθαν να γίνουν οί οικοδόμοι του Έθνους, άποκόβοντας τη ζωή του από τις ρίζες της, πον είναι ή όρθοδοξία και μπολιάζοντάς το μ' ένα σωρό ξένα φαρμάκια»: χαρακτηριστικό απόσπασμα των θέσεων του Κοσμά Φλαμιάτου, που τίθεται με την μορφή

βασισμένης σε ακραιφνώς Ορθόδοξα κριτήρια πολιτικοκοινωνικής διαμαρτυρίας του, που στρεφόταν εναντίον του κράτους, ο Φλαμιάτος συνελήφθη στην Πάτρα στις 21 Μαΐου 1852 με τους ομοϊδεάτες του και ρίχτηκε στις φυλακές του Ρίου. Ο Φλαμιάτος εκάρη μοναχός μέσα στη φυλακή, λίγο πριν πεθάνει στις 23 Ιουνίου 1852. Η Φιλορθόδοξη Εταιρεία και ο Κοσμάς Φλαμιάτος, έπαιξαν, όπως θα δούμε παρακάτω, σημαντικό ρόλο στην δράση του όσιου μοναχού Χριστοφόρου και επηρέασαν σημαντικά γεγονότα της ζωής του.

2^ο Κεφάλαιο:

Τα χρόνια μέχρι την έναρξη της κηρυκτικής του δράσης

2.1 Τα χρόνια του Παπουλάκου ως λαϊκού.

Ο μοναχός Χριστόφορος, κατά κόσμον Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος²⁰, γεννήθηκε στο μικρό ορεινό χωριό Άρμπουνα της Κλειτορίας²¹, της επαρχίας Καλαβρύτων, γύρω στα 1770²². Για τα πρώτα χρόνια της ζωής του δεν υπάρχουν πολλά βιογραφικά στοιχεία, καθώς ζούσε μία απλή συνηθισμένη ζωή ενός χωρικού, η οποία με τίποτα δεν προμήνυε αυτά που θα επακολουθούσαν. Από τις σωζόμενες επιστολές του, φαίνεται ότι ήξερε πολύ λίγα γράμματα, ίσως να είχε φοιτήσει στις πρώτες τάξεις δημοτικού σχολείου ή είχε διδαχτεί από κάποιον μοναχό ή ιερέα, λόγω της ανάγκης ανάγνωσης των εκκλησιαστικών βιβλίων. Η κλίση και η αγάπη του στην Ορθόδοξη λατρεία ήταν έκδηλη από την μικρή του ηλικία. Άναβε τα καντήλια σε εγκαταλελειμμένες Εκκλησίες του χωριού του αλλά και όπου αλλού συναντούσε ναό ή μοναστήρι, μελετούσε με αφοσίωση τα συναξάρια και γενικώς βίωνε απλοϊκά, τον πατροπαράδοτο Ορθόδοξο τρόπο ζωής.

Μετερχόταν το επάγγελμα του κρεοπώλη, έσφαζε ζώα και εμπορευόταν κρέατα στα γύρω χωριά του δήμου Κλειτορίας, μαζί με τα τρία αδέρφια του Αντώνη,

διαλόγου στην μυθιστορία του Μπαστιά, Παπουλάκος, 113.

²⁰ Το ψευδώνυμο της οικογένειας Παναγιωτόπουλου είναι το Μπουλούσου, όπου συνδέεται με περιοχές στα Άρμπουνα (Νασιόπουλου, Άρμπουνας, 18).

²¹ Ο Άρμπουνας είναι ένα μικρό παραδοσιακό χωριό της Επαρχίας Καλαβρύτων, του Νομού Αχαΐας. Βρίσκεται στα Ν.Α. του νομού και είναι κτισμένο αμφιθεατρικά σε ύψωμα εννιακοσίων περίπου μέτρων στις πλαγιές του βουνού Γκαμήλα και του υψώματος Ράχη. Αυτά τα δύο σχηματίζουν ένα είδος γωνιάς και τα σπίτια του κατά το ήμισυ περίπου ανήκουν σε κάθε ένα από αυτά αντίστοιχα. Οι δύο αυτοί όγκοι είναι πρόβουνα ενός από τα παρακλάδια της μεγάλης οροσειράς και του τεράστιου συγκροτήματος των Αροαίων Ορέων ή του ποιο γνωστού Χελμού. Το χωριό βρίσκεται Β.Α. της κωμόπολης Κλειτορίας (Μαζεϊκών) και Ν.Α. της πόλης των Καλαβρύτων. Περισσότερα για το άγνωστο αυτό χωριό, την ιστορία του, τους ναούς του, την προσφορά του, τα ήθη και τα έθιμα, την λαογραφία του, τις γιορτές του και άλλα βλ. στον Νασιόπουλου, Άρμπουνας. Σήμερα το χωριό έχει εγκαταλειφθεί, σύμφωνα με την γνωστή προφητεία του Παπουλάκου ότι «θα σπέρνουν κριθάρι στο χωριό μου» (Μουλατσιώτη, Ο Άγιος της Πελοποννήσου, 69). Το χωριό λόγω ότι σήμερα διατηρούνται πέτρινες οικίες έχει κηρυχτεί παραδοσιακός οικισμός.

²² Οι περισσότερες πηγές δεν αναφέρουν ακριβή έτος γεννήσεως του Παπουλάκου, και ορίζουν την γέννησή του στην δεκαετία του 1780. Βλ. τους Γριτσόπουλος, Χριστόφορος ό Μοναχός, 14. Κοτταδάκη, Αυτοί που άνοιξαν τὸ δρόμο, 39. Θεοδωρόπουλος, Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος, 14. Ωστόσο σε αναφορά του έπαρχου Αιγιαλείας με την εγκυκλίου Αρ. Πρωτ. 10176 / 27-2-1850, προς τον Νομάρχη Αχαιοήλιδος Περί τινός Μοναχού, αναφέρει ότι η ηλικία του μοναχού Χριστόφορου είναι 80 ετών (Πέττας, Αρχείο Παπουλάκου, 2).

Γεώργιο και Αθανάσιο²³. Από το επάγγελμά του προσπόριζε αρκετά, ώστε να έχει μία ευπρεπή, για τα δύσκολα δεδομένα της εποχής, ζωή²⁴. Σε προχωρημένη, πλέον, ηλικία αρρώστησε βαριά, ίσως από τυφοειδή πυρετό και έμεινε αναισθητός μέσα στην οικία του στα Άρμπουνα²⁵, όπου μεταφέρεται στον διπλανό ναό του Αγίου Αθανασίου²⁶ και επί τρεις ημέρες μένει πίσω από την Αγία Τράπεζα ως νεκρός. Η ανάρρωση του ήταν ξαφνική, και επιστρέφει στο σπίτι του όπου λαμβάνει αποκάλυψη από τον Θεό. Το θείκό αυτό σημείο και η θαυμαστή ανάρρωσή του, τον συγκλόνισε με αποτέλεσμα εξίσου αιφνιδιαστικά να παραδώσει την περιουσία του στα αδέρφια του και να εγκαταλείψει τα εγκόσμια. Χαρακτηριστικά είπε «Θέλω πρώτα να μ' ακούσετε κι ύστερα να με κρίνετε, τους είπε. Ήρθε η ώρα, αδέρφια μου, να χωρίσουμε... Το ξέρω πως δεν το θέλετε, το ξέρω πως τόσα χρόνια δουλεύουμε μαζί μονιασμένα. Αλλά τίποτα πιά δεν μπορεί ν' αλλάξει την απόφασή μου. Δεν θέλω να σας κρύψω πως κουράστηκα να την πάρω, αλλά τώρα την πήρα και θα μισέψω» .. «Όλο το έχει μου λοιπόν είναι δικό σας. Το μόνο που δεν σας μοιράζω είναι η σακούλα μου, όχι όμως για να την πάρω μαζί μου, αλλά για να την μοιράσω σ' όσους δεν έχουν στον ήλιο μοίρα»²⁷.

2.2 Τα πρώτα χρόνια του ως μοναχός

Έγινε μοναχός σε αρκετά μεγάλη ηλικία και ονομάστηκε Χριστόφορος μετά από κάποιο άγνωστο σημείο που έλαβε στην οικία του. Σύμφωνα με της πηγές εκάρη μοναχός στην ιστορική Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου Καλαβρύτων, όπου εκεί ήταν ηγούμενος ο πνευματικός του καθοδηγητής και λογιότατος αρχιμανδρίτης Ιγνάτιος Λαμπρόπουλος²⁸, όπου και μόνασε για μικρό χρονικό διάστημα²⁹. Αμέσως μετά άρχισε να επαιτεί, περιφερόμενος στα χωριά της επαρχίας Καλαβρύτων. Λόγω του ασκητικού τρόπου ζωής του, περίσσευαν οι ελεημοσύνες που συγκέντρωνε σε είδη

²³ Νασιόπουλου, Αληθινός Παπουλάκος, 18.

²⁴ Μπαστιά, Παπουλάκος, 17.

²⁵ Το σπίτι του οσίου βρίσκεται νότια της κεντρικής εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου του Άρμπουνα (Σακκέτο, Παπουλάκου προφητείες και θαύματα, 27). Αποτελείτε από διώροφη πέτρινη κατασκευή που πριν από λίγα χρόνια έπεσε η οροφή από τα αιγοπρόβατα που φυλάγανε μέσα σε αυτή. Ανήκε σε δύο αδελφές που ζουν στην Αυστραλία, οι οποίες είναι απόγονοι του Παπουλάκου. Το 2008 αγοράστηκε με σκοπό να αναστηλωθεί και να πάρει κάποια μορφή θρησκευτικού – λαογραφικού μουσείου, με στόχο την προβολή του Παπουλάκου και της πολιτισμικής μας παράδοσης. Παρόμοια σπίτια στον Μοριά, όπως του Κολοκοτρώνη ή του Γρηγορίου του Ε' έχουν ανακαινιστή και αποκατασταθεί τα τελευταία χρόνια. Κάτι ανάλογο πρέπει να συμβεί με την οικία του ανθρώπου που πρόσφερε τόσα στο Έθνος μας του Χριστοφόρου Παναγιωτόπουλου, η οποία με μένος αντιστέκεται στην φθορά του χρόνου. Φωτογραφίες από την οικία του βλ. στους Σαρδελή, Προδομένη παράδοση, 11. Μουλατσιώτη, Ο Άγιος της Πελοποννήσου, 153. Ελευθεροτυπία, Παπουλάκος, Μουλατσιώτης, Χριστόδουλος, 46. Σακκέτο, Παπουλάκου προφητείες και θαύματα, 38. Το νερό που τροφοδοτεί το χωριό πηγάζει από το νοτιοανατολικό άκρο της οικίας του, και αφού περνά κάτω από τον Άγιο Αθανάσιο ξεσπά από δύο καλάνες και δύο σωλήνες (Νασιόπουλου, Άρμπουνας, 67-68, 70, 73).

²⁶ Για τον ναό του Αγίου Αθανασίου στα Άρμπουνα, βλ. Νασιόπουλου, Άρμπουνας, 50.

²⁷ Αυτά περίπου είπε ο Παπουλάκος σύμφωνα με τον Νασιόπουλο ο οποίος αντιγράφει τον Μπαστιά (Νασιόπουλου, Αληθινός Παπουλάκος, 18).

²⁸ Περισσότερα για τον αρχιμανδρίτη Ιγνάτιο Λαμπρόπουλο βλ. παρακάτω.

²⁹ Υπάρχει και η πληροφορία ότι ίσως εκάρη στην Ιερά Μονή του Αγίου Αθανασίου Φίλια, σημερινό μετόχι της Αγίας Λαύρας. Περισσότερα για την Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Φιλίων, βλ. τις Κωνσταντίνου & Χάλλα, Κλειτόριο οδοιπορικό, 65-66.

και χρήματα, για αυτό τα έδιδε στους πτωχούς, παρακαλώντας τους να μην διαδίδουν τις χειρονομίες του. Το 1830³⁰ εγκατέλειψε τον πλάνητα βίο και εγκαταστάθηκε σε ένα κατάλυμα των ζώων της οικογένειάς του, σε υπερκείμενο στο χωριό του όρος Γκαμήλα, όπου έχτισε μία καλύβα και ξεκίνησε να ανεγείρει την μικρή Ιερά Σκήτη που απέχει περίπου τρία χιλιόμετρα από το χωριό, προς τιμή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, γιατί κατείχε μικρή Θαυματουργή εικόνα προς τιμή Της. Το ίδιο έτος και προκειμένου να ολοκληρώσει το ταπεινό οικοδόμημα της Σκήτης του³¹ άρχισε να περιοδεύει και να κηρύττει στα χωριά της Αχαΐας και κατόπιν της Αρκαδίας. Στην Ιερά Σκήτη θα μονάσει με άλλους δυο μοναχούς τον Αβέρκιο και τον Κοσμά, όπου μένει μαζί τους μέχρι το 1847, και μετά τους εγκαταλείπει γιατί αρχίζει το πραγματικό κηρυκτικό έργο.

3° Κεφάλαιο:

Εναρξη κηρυκτικής δράσης και η αποδοχή του κόσμου

3.1 Το παρουσιαστικό και το ύφος του

Ο μοναχός Χριστόφορος ήταν σχεδόν εβδομηκονταετής, βραχύσωμος με υπόλευκη γενειάδα, αλλά ακόμα στιβαρός και ακμαίος, έφερε ράσο χονδρό, καλογηρικό σκούφο στο κεφάλι του και πάντα βάδιζε με σταυροφόρο ράβδο³². Το γενικότερο σεβάσμιο ύφος και ήθος μαζί με το μικρόσωμο ανάστημά του που είχε, ο κόσμος τον επονόμασε Παπουλάκος³³. Η φωνή του ήταν ασθενής, αλλά όταν δίδασκε τα πλήθη, αποκτούσε απροσδόκητη ένταση και γινόταν ευκρινέστατη. Ο λόγος του

³⁰ Βλ. την κτητορική επιγραφή, έξω από το καθολικό της Ιερά Σκήτης, που γράφει «ΕΓΕΝΕΤΟ / ΗΠΟΧΡΙΣ/ΤΟΦΟ(Ρ)8 ΠΑΠ/8ΛΑΚΟΥ 1830» (αδημοσίευτη).

³¹ Περισσότερα για την Ιερά Σκήτη της Κοίμησης της Παναγίας στα Άρμπουνα, βλ. Νασιόπουλου, *Άρμπουνας*, 49-50 . Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό*, 57-58. Σαρδελή, *Χριστόφορος- Φλαμιάτος*, 29.

³² Σαρδελή, *Προδομένη παράδοση*, 31. Με την ράβδο αυτή ο Όσιος έκανε πολλά θαύματα, όπως η θαυμαστή ανεύρεση νερού μέσα από βράχους και η ίαση ασθενών (Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 15, 47).

³³ Με ανάλογο παρωνύμιο στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου την ίδια περίοδο συναντώνται τρεις διαφορετικές μορφές. Η πρώτη μορφή που έδρασε δυναμικά σε όλο το Μοριά είναι ο εξεταζόμενος Χριστόφορος από τα Άρμπουνα. Ο δεύτερος είναι ο όσιος Ιωακείμ ο Ιθακήσιος που επονομαζόταν Παπουλάκης, ο οποίος περιόδεψε στην Ήπειρο, στην Ρούμελη, στην Αχαΐα και Ηλεία και τέλος στην γενέτειρα του Ιθάκη. Ο συγκεκριμένος γέροντας κατατάχτηκε μεταξύ των αγίων και εορτάζει την ημέρα της κοίμησής του στις 2 Μαρτίου 1868 (βλ. Κανέλλου Κ., *Ο Όσιος Ιωακείμ ο Ιθακήσιος, 1786-1868*, Ιθάκη 2000). Ο τρίτος που επονομάστηκε Παπουλάκος ή Αγιοπατέρας, είναι ο μοναχός Ευγένιος από τα Τριπόταμα ο οποίος φαίνεται να μην είχε και την καλύτερη μαρτυρία. Ο συγκεκριμένος με την δράση του στα χρόνια της επιδρομής του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο δημιούργησε πολλά προβλήματα στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Δολοφονήθηκε εν τέλει μέσα στο Μοναστήρι του στα Τριπόταμα από τους Τούρκους στις 14-9-1826. Εξαιτίας του αινιγματικού τρίτου ρασοφόρου, δημιουργείται σύγχυση για τις ιστορικές αναφορές των τριών ανδρών. Περισσότερα για αυτή την παρανόηση και για την προσωπικότητα του Ευγενίου βλ. Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 13-16. Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 39-61. Σε αυτή την ιστορική σύγχυση των τριών διαφορετικών μοναχών βασίζεται ο Άννινος που με συνδυασμό με την εμφανέστατη προκάλυψη εναντίον του Χριστοφόρου εκφράζει αυτή την αδικαιολόγητη πολεμική κατά του προσώπου του (βλ. Άννινου, *Σημειώματα*).

ήταν απλοϊκός, ζωηρός και εξαιρετικά πειστικός στους χωρικούς³⁴, εφόσον ήταν σπλάχνο από τα σπλάχνα τους και μιλούσε κατ' ουσίαν την δική τους «γλώσσα».

3.2 Τα κηρύγματα

Τα κηρύγματά του δεν ήταν πομπώδη και τυποποιημένα, αλλά αρκείτο σε απλές ηθικές διδαχές περί τηρήσεως των βασικών παραγγελμάτων της χριστιανικής θρησκείας και λατρείας. Τα πλήθη σαγηνεύονταν από την όλη παρουσία του και διέδιδαν, κυρίως οι γυναίκες, διάφορες φήμες περί θαυματουργιών του. Η ευλάβεια του κόσμου εκδηλωνόταν προς το πρόσωπό του, με διάφορους τρόπους, του έκοβαν κομμάτια από το ράσο του, τρίχες από τα γένια του, ακόμα και πέτρες από τα σημεία που πατούσε για να κηρύξει, ή από την Σκήτη του και την οικία του στον Άρμπουνα³⁵.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι τα κομμάτια από το ράσο του καθώς τα έκοβαν από πάνω του αμέσως συμπληρωνόταν από μόνο του³⁶. Αυτά τα κομμάτια τα χρησιμοποιούσαν ως φυλαχτά για προστασία από διάφορα κακά και τα φύλαγαν στο εικονοστάσι ή τα κρεμούσαν στο λαιμό, αλλά και για ευλογίες στην σοδιά τους οι αγρότες, ή στην αλιεία τους οι ψαράδες που τα έραβαν στα δίχτυα και έπιαναν πολλά ψάρια, ενώ οι γυναίκες τα χρησιμοποιούσαν αντί για προζύμι στην κατασκευή άρτου, εφόσον με θαυμαστό τρόπο σταυρώνοντας τη ζύμη φούσκωνε³⁷. Βέβαια στο θαύμα αυτό, υπήρχαν και οι κακόβουλοι και μη πειστικοί αντίλογοι, για παράδειγμα στο ανωτέρω, μία αθηναϊκή εφημερίδα της εποχής εξηγούσε ότι απλούστατα το φούσκωμα της ζύμης γινόταν από την χημική ενέργεια της εκ του ιδρώτος λιπαρότητας του υφάσματος³⁸!

Περαιτέρω, του αποδίδανε διορατικό, προορατικό και προφητικό χάρισμα. Κατά την διάρκεια των ομιλιών του πρόφερε ορισμένα γριφώδη και δυσνόητα, τα οποία εκλαμβανόντουσαν ως προφητείες για τα μέλλοντα να συμβούν. Εν γένει από τα πλήθη των «απολίτιστων» απλοϊκών χωρικών, κυρίως, ετιμάτο ως άγιος, ενώ από

³⁴ Κοτταδάκη, *Αὐτοί πὸν ἄνοιξαν τὸ δρόμο*, 41.

³⁵ Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ὁ Μοναχός*, 15.

³⁶ Λεπτομέρειες για το θαυματουργό του ράσο βλ. στους Θεοδωρόπουλος, *Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος* 14,17. Κοτταδάκη, *Αὐτοί πὸν ἄνοιξαν τὸ δρόμο*, 50. Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 31.

³⁷ Με το ράσο του ο Όσιος περνούσε πάνω από το ύδωρ απλώνοντάς το στο νερό και καθόταν επάνω (Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 13, 47. Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 171-172). Σύμφωνα με προσωπική έρευνα για την ανεύρεση του θαυματουργού ράσου ο Νασιόπουλος μαρτυρεί ότι το μεγαλύτερο μέρος από αυτό φυλάσσονταν με προσοχή στην βιβλιοθήκη της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Ο αείμνηστος μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος ωστόσο αργότερα κατά την τοποτηρητεία του στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο των Αθηνών, τον πληροφόρησε ότι κατά της εργασίες συντήρησης των γραφείων μεταφέρθηκε και χάθηκε (Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 85). Ωστόσο μικρά τεμάχια μέχρι της μέρες μας φυλάσσονται πολλά κομμάτια προς ευλογία σε χωριά της Κυνουρίας, της Τσακωνιάς και όλου του Μοριά (Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 35), όπως για παράδειγμα στην Ι. Μονή Επάνω Χρέπας Τριπόλεως, στην Ι. Μονή Ντάρδιζας Πάρνηθας, στον ναό Αγίου Εφραίμ Στάδιο Τριπόλεως, στον ιδιωτικό παρεκκλήσιο της Αγίας Σοφίας της οικ. ιερέως Νικολάου Πέττα στην Πάτρα. Ωστόσο για το θέμα του ράσου βλ. και Ελευθεροτυπία, *Παπουλάκος, Μουλατσιώτης, Χριστόδουλος*, 47.

³⁸ Άννινου, *Σημειώματα*, 409.

την δύσπιστη και «πολιτισμένη» ανώτερη κοινωνικά στάθμη ανθρώπων της Αθήνας και των κρατικών λειτουργών, εθεωρείτο ως χυδαίος, αγύρτης και λαοπλάνος³⁹.

Αφού έγινε γνωστός, το πρόγραμμα της εμφανίσεώς του και της υποδοχής του στα διάφορα μέρη ήταν στερεότυπο. Μετέβαινε πορευόμενος πεζός, ακολουθούμενος υπό πιστών, ορισμένοι από τους οποίους προανέγγελαν την άφιξή του στις πόλεις και στα χωριά που έμελλε να διέλθει. Οι καμπάνες των ναών χτυπούσαν χαρμόσυνα, οι ιερείς εξέρχονταν προς προϋπάντηση, ενίοτε και οι δημοδιδάσκαλοι μετά των μαθητών τους σε παράταξη. Οι γυναίκες έφερναν τα βρέφη να τα ευλογήσει. Μετά την είσοδό του, αναπαύονταν ή προσεύχονταν για λίγο. Ακολούθως, ανέβαινε σε κάποιον εξώστη οικίας ή εξέδρας που στηνόταν επί τούτου ή κάποιο μεγάλο δέντρο που έβρισκε και ξεκινούσε το κήρυγμα.

Τα αποτελέσματα από τα κηρύγματά του ήταν εντυπωσιακά και του τα αναγνώριζαν ακόμα και οι μετέπειτα διώκτες του. Αναζωπυρώθηκε η ουσιαστική συμμετοχή του κόσμου στην Ορθόδοξη λατρεία. Η ζωοκλοπή και η ληστεία μειώθηκαν δραστικά εμφανώς, οικογένειες με χρόνια μίσση αντεκδίκησης συμφιλιώθηκαν, αυξήθηκαν οι ελεημοσύνες στους πτωχούς και γενικότερα αυξήθηκαν τα πρακτικά έργα χριστιανικής αρετής. Αυτά και μόνο ήταν αρκετά για να του αποδοθεί αγιότητα βίου και έργου από τους απλοϊκούς χωρικούς, των οποίων εξήπτε τον θρησκευτικό ζήλο. Η αμάθειά του και η ανύπαρκτη διανοητική του ικανότητα δεν τον έβλαπτε σε τίποτα.⁴⁰

3.3 Δύο σημαντικά πρόσωπα που επηρέασαν τα κηρύγματά του

Δύο σημαντικές συναντήσεις μέσα στο ίδιο έτος, το 1847, έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στην ζωή του Παπουλάκου και άλλαξαν την κηρυκτική του δράση. Η πρώτη ήταν με τον ιερομόναχο Ιγνάτιο Λαμπρόπουλο της Μονής του Μεγάλου Σπηλαίου και η δεύτερη με τον Κοσμά Φλαμιάτο (για τον οποίο έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο τα σχετικά με την δράση του και την Φιλορθόδοξη Εταιρεία).

Ο Ιγνάτιος Λαμπρόπουλος γεννήθηκε το 1814 στη Βρωμοσέλα Μεγαλοπόλεως. Παιδί ακόμη (δωδεκαετής) εγκαταστάθηκε στην Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου, όπου πιθανότατα έλαβε τη στοιχειώδη μόρφωση. Εκπαιδεύτηκε αργότερα σε ανώτερα σχολεία της Καλαμάτας και της Αίγινας. Σε ηλικία 25 ετών χειροτονήθηκε διάκονος και κατόπιν πρεσβύτερος. Καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του έπαιξε η γνωριμία του, γύρω στα 1842, με τον Κοσμά Φλαμιάτο. Ο τελευταίος τον παρότρυνε να επιδοθεί στο ιεραποστολικό έργο, αφού πρώτα μελετήσει εμβριθώς την Αγία Γραφή και τους πατέρες της Εκκλησίας. Με αυτά τα εφόδια ο Ιγνάτιος ξεκίνησε την κηρυκτική του δράση περιοδεύοντας ανά την Πελοπόννησο, γενόμενος ένας από τους πιο γνωστούς πνευματικούς εξομολόγους. Ενδεχομένως, ο Παπουλάκος να αναζήτησε τον ιερομόναχο Ιγνάτιο, προκειμένου εξομολογηθεί και λάβει τις πνευματικές του συμβουλές⁴¹.

³⁹ Ως πολιτισμός, εκείνη την εποχή, λογίζονταν μόνο η τεχνολογία και η ευρωπαϊκή μόρφωση, όπως προκύπτει από το πνεύμα των γραφόμενων του Αννίνου, *Σημειώματα*, 411, 413, 430, 435 κ.α.

⁴⁰ Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ο Μοναχός*, 15, 16.

⁴¹ Μπαστιά, *Παπουλάκος*, 95. Περισσότερα για τον αρχιμανδρίτη Ιγνάτιο Λαμπρόπουλο, ο οποίος ήταν γνωστός σε όλο τον Μοριά ως Ιγνάτιος Μεγαλοσπηλιώτη, βλ. στον Κοτταδάκη, *Αυτοί που*

Η συνάντηση του Παπουλάκου με τους δύο προαναφερθέντες υπήρξε καθοριστικής σημασίας. Κράτησε επαφή μαζί τους και γαλουχήθηκε στις ιδέες της Φιλορθόδοξης Εταιρείας. Έτσι, άρχισαν τα κηρύγματά του να κινδυνεύουν να παίρνουν πολιτική χροιά, εναντίον των εχθρών της πίστεως και των «κακώς κειμένων» της βαυαρικής κρατικής εξουσίας.⁴²

4^ο Κεφάλαιο:

Μερική αναστολή και εντατικοποίηση της δράσεώς του

4.1 Ένας ανασταλτικός παράγοντας στην δράση του.

Μέχρι τις αρχές του 1851 διατήρησε χαμηλούς τόνους και δεν ανέπτυξε έντονη δράση, όπως θα δούμε αργότερα. Παραταύτα όμως, ο νομάρχης Αρκαδίας κατόπιν καταγγελίας του δημοδιδάσκαλου Λαγκαδίων και Γορτυνίας Σεραφείμ Παναγάκη, τον συνέλαβε στην Τρίπολη, ύστερα από ομιλία που είχε πραγματοποιήσει. Τελικά κατόπιν παρεμβάσεως του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Κανάρη διατάχθηκε η απελευθέρωσή του με την προϋπόθεση να παρουσιαστεί ενώπιον της Ιεράς Συνόδου. Γύρω στα 1848 παρουσιάζεται στην Ιερά Σύνοδο, επιδιώκοντας να του χορηγηθεί άδεια ιεροκήρυκα. Άγνωστος όμως, ακόμα στην Αθήνα και λόγω της χαμηλής έως ανύπαρκτης μορφώσεώς του, η Σύνοδος του αρνήθηκε την άδεια. Ειδικότερα, οι τότε Μητροπολίτες Αθηνών Νεόφυτος Μεταξάς και ο Σύρου - Τήνου Δανιήλ υποστήριξαν την αίτησή του, αλλά οι Καλαβρύτων Βαρθολομαίος, Οιτύλου Προκόπιος και ο κυρίαρχος των εκκλησιαστικών πραγμάτων αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης, υπερίσχυσαν αρνούμενοι την χορήγηση αδείας, διότι δεν συγκέντρωνε τα «ἀπαιτούμενα προσόντα και ἐφόδια».⁴³

Η άρνηση αυτή προκάλεσε αναστάτωση στην Πελοπόννησο και είχε μονάχα προσωρινά ανασταλτικό αποτέλεσμα, αφού ο Παπουλάκος, εν τέλει συνέχισε το κηρυκτικό του έργο περιοδικά⁴⁴. Ως εδώ, από ότι είδαμε περιήλθε τα χωριά της επαρχίας Καλαβρύτων, των νομών Αχαΐας και Αρκαδίας. Η ουσιαστική όμως, εντατικοποίηση της δράσης του έγινε τα επόμενα έτη 1851 και 1852.

4.2 Η εντατικοποίηση της δράσεώς του με έντονη επικριτική της πολιτικής

Το 1851 σχηματίζεται κυβέρνηση από τον ναύαρχο Αντώνιο Κριεζή, στην οποία γίνονται υπουργοί διάφορα στελέχη της Φιλορθόδοξης Εταιρείας. Έτσι με την στήριξη της κυβέρνησης, ο Μητροπολίτης Αθηνών Νεόφυτος Μεταξάς, κατάφερε να πείσει την Ιερά Σύνοδο να του χορηγήσει την αιτηθείσα και απορριφθείσα άδεια κηρύγματος. Η είδηση μεταδόθηκε ραγδαία, με πολλές μυθώδεις φήμες περί προστασίας του από τον Τσάρο της Ρωσίας.

ἄνοιξαν τὸ δρόμο, 71, 96. Χαρακτηριστικά ο Ιγνάτιος από νέος ασκούσε ακατανίκητη έλξη στους ακροατές του και γοήτευε τις ψυχές τους με το λόγο του.

⁴² Μπαστιά, Παπουλάκος, 95 κ.ε.

⁴³ Κοτταδάκη, *Αὐτοὶ ποὺ ἄνοιξαν τὸ δρόμο*, 46.

⁴⁴ Μπαστιά, Παπουλάκος, 177 κ.ε.

Οι νέες εντατικότερες εμφανίσεις του ξεκίνησαν πρώτα από την επαρχία Ολυμπίας, κήρυξε στην πρωτεύουσα αυτής και περιήλθε διαδοχικά την επαρχία Τριφυλίας, τους νομούς Αρκαδίας, Λακωνίας και κατόπιν στις 10 Οκτωβρίου 1851 εισήλθε στην πρωτεύουσα του νομού Μεσσηνίας, την Καλαμάτα⁴⁵. Ήταν, πλέον, γνωστός παντού, όπου και εάν πορευόταν γινόταν δεκτός με εκδηλώσεις θαυμασμού. Οι φήμες σχετικά με το πρόσωπό του τόσο από τους οπαδούς του όσο και από τους πολέμιούς του, έπαιρναν μυθώδη θαυματουργικό χαρακτήρα από τους πρώτους και χυδαία ειρωνικό από τους δεύτερους.

Τα κηρύγματά του, όπως προαναφέρθηκε, ήταν έντονα επικριτικά για το πολιτικό γίνεσθαι. Συγκεκριμένα, έκανε λόγο περί «ψωριῶντος ἐριφίου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε ν' ἀποδιωχθῆ ἔκ τῆς ποιίμνης, ἵνα μὴ μεταδώσῃ τὴν νόσον καὶ εἰς τὰ λοιπά»⁴⁶. Η παραβολή στρεφόταν κατά του βασιλιά Όθωνα, η θρησκευτική ταυτότητα του οποίου, ως Καθολικού, αποτελούσε σκάνδαλο τόσο για τον Παπουλάκο όσο και για τους οπαδούς των Φιλορθοδόξων, την στιγμή που με την ισχύουσα νομοθεσία για το αυτοκέφαλο της Ελλαδικής Εκκλησίας, τίθονταν επικεφαλής αυτής. Περαιτέρω, κατηγορούσε και την Ιερά Σύνοδο, ότι ήταν ένα άβουλο υποχείριο στις επιδιώξεις της αλλόδοξης κρατικής εξουσίας⁴⁷.

Έλεγε, επίσης, ότι η κυβέρνηση σκόπευε να συνδέσει όλες τις επαρχίες του κράτους «μὲ μίαν κλωστήν», ενώ καλούσε τα ατμόπλοια «καρότσες τοῦ διαβόλου»⁴⁸. Με ετούτα εξέφραζε την δυσμένειά του σε συγκεκριμένα σημεία της τεχνολογικής προόδου, της οποίας τα ατμόπλοια, εκείνη την εποχή στην Ελλάδα, ήταν η αιχμή του δόρατος. Παρά τις επιφυλάξεις του απέναντι στην τεχνολογία φαίνεται ότι δεν έκανε σαρωτικά αδιάκριτη κριτική εναντίον της, δαιμονοποιώντας την, αφού όπως συμπεραίνεται από το παράρτημα της παρούσας εργασίας χρησιμοποίησε την προηγμένη τεχνολογία της εποχής ώστε να ληφθεί η φωτογραφία του. Για την πρώτη φράση πολλοί ισχυριζόνταν ότι την έλεγε για τον τηλεγράφο, που ήρθε μερικές δεκαετίες αργότερα. Στις μέρες μας, βέβαια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι την έλεγε προφητικά για το ηλεκτρικό ρεύμα, για το τηλέφωνο και γενικότερα για τα συστήματα τηλεπικοινωνίας. Ως και να έχει από την τάση του εναντίον κάθε ξενόφερτης πολυτέλειας και την κριτική του εναντίον συγκεκριμένων τεχνολογικών κατασκευασμάτων, χαρακτηρίστηκε ως οπισθοδρομικός, εφόσον η τεχνολογία θεωρούνταν «θρίαμβος τοῦ πολιτισμοῦ»⁴⁹. Επίσης έπαιρνε το μέρος των αδικημένων και των πτωχών. Συχνά έλεγε «*Ἀδέλφια μου ὁ Θεὸς ἀγαπάει ὅλον τον κόσμον, κανέναν δεν θέλει να χαθεί, απομακρύνει ὁμως ὅλους ἐκείνους που κλέβουν τον ἰδρώτα των πτωχών, και ὅλους ἐκείνους που κάνουν κακό στην δύσμοιρη πατρίδα μας*»⁵⁰.

Στις γυναίκες έκανε διάφορες παραινέσεις, να απέχουν από τα μάγια, εξαιτίας των προλήψεων και των δεισιδαιμονιών που ήταν (και πάντα είναι) εξαιρετικά διαδεδομένες στην χώρα μας. Ενώ θέλοντας να τις συμμαζέψει από την περιττή, κατ' αυτόν, εξωτερική περιποίηση του σώματός τους, που είχε αρχίσει δειλά –δειλά να

⁴⁵ Άννινου, Σημειώματα, 409.

⁴⁶ Γριτσόπουλος, Χριστόφορος ὁ Μοναχός, 15.

⁴⁷ Παπαδόπουλου, I. E. E., 388. Σαρδελή, Χριστόφορος- Φλαμιάτος, 21.

⁴⁸ Άννινου, Σημειώματα, 412.

⁴⁹ Άννινου, Σημειώματα, 413.

⁵⁰ Καψιώτη, Ο ὄσιος Παπουλάκος, 15.

επηρεάζεται από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, χαρακτηρίζει τα τσουλούφια, «ἤτοι οἱ περὶ τοὺς κροτάφους κυρτοὶ βόστρυχοι», ως «μαξιλαράκια, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἐκάθητο ὁ διάβολος καὶ ἐψυθίριζεν εἰς τὸ αὐτὶ λόγους ἀμαρτίας»⁵¹.

Κατέκρινε την δυτικότερη παιδεία, που είχε αρχίσει να εισέρχεται στην Ελλάδα εντατικά με το νεοϊδρυθέν πανεπιστήμιο και το συνολικό σύστημα της παιδείας. Συμβούλευε τους γονεῖς να μην στέλνουν τα παιδιά τους στα σχολεία. Πολλοί τον κατηγορήσαν ότι εξαιτίας της απαιδευσίας του ήταν εναντίον κάθε είδους μόρφωσης και προόδου, ενώ αυτός στην αλήθεια αντιπρότεινε, μία πιο υγιή κατ' αυτόν, παιδεία, η οποία να έχει ως βάση της τα βιβλία της Εκκλησίας, το Ψαλτήρι και την μουσική Οκτάηχο. Εν ολίγοις, στρεφόταν εναντίον των «ἀθέων γραμμάτων»⁵², όπως χαρακτηριστικά έλεγε, που ήταν φορεῖς των ανατρεπτικών κάθε πατροπαράδοτης αξίας ιδεών του διαφωτισμού, και όχι εναντίον των «θεοτικῶν γραμμάτων» της πίστεως.

Οι επιθέσεις του εναντίον της κυβέρνησης συνεχίζονταν κατηγορώντας την ότι ήταν ὄργανο της Αγγλίας, η οποία προσπαθούσε να επιβληθεί στην Ελλάδα με υποχείριό της τον Βασιλιά. Για αυτό τα ὄργανα της δημόσιας διοίκησης, τα αποκαλούσε ενίοτε και Λουθηροκαλβίνους, δηλαδή υπονοούσε τον προτεσταντισμό που υποθαλπόταν από την Αγγλία μέσω αυτών⁵³. Τέλος καταφερόταν και εναντίον των δικαστηρίων, τα οποία αποκαλούσε «γυφτόσπιτα»⁵⁴, εξαιτίας της βεβήλωσης του ιερού Ευαγγελίου που γινόταν μέσω του αναγκαστικού ὄρκου που επιβαλλόταν στους μάρτυρες, που πολλές φορές ψευδορκούσαν⁵⁵.

4.3 Χαρακτηριστικά δείγματα του λόγου και του ύφους του

Για να γίνει πιο κατανοητό το ύφος του κηρύγματός του και οι πολιτικές θέσεις του, παρατίθενται δύο κείμενα του ίδιου ως ακριβώς βρέθηκαν σε πηγές, διατηρώντας την ορθογραφία τους εκ του πρωτοτύπου. Εκτιμάται ότι είτε τα ανέγραψε ο ίδιος είτε τρίτο πρόσωπο καθ' υπαγόρευσή του⁵⁶. Το πρώτο δημοσιεύθηκε στα φύλλα της εφημερίδας «*Ἀθηνᾶς*» την 30 Ιουνίου 1852, προφανώς προς γελοιοποίησή του λόγω του ότι είναι εξαιρετικά ανορθόγραφο και ασύντακτο. Υπάρχει το ενδεχόμενο να παραποιήθηκε σκόπιμα ώστε να φαίνεται κατ' αυτόν τον τρόπο, αλλά το νοηματικό περιεχόμενο πιστεύεται βάσιμα ότι είναι του Παπουλάκου. Δεν αποτελεί κήρυγμα αλλά παραίνεση στους κατοίκους της περιοχής της Λακωνίας να μην επιστρατευθούν εθελοντικά από την στρατιωτική δύναμη που είχε μεταβεί εκεί προς καταδίωξή του. Είναι χαρακτηριστικό της απλότητάς του και έχει ως εξής:

«Ευλογημένη χριστιανή εὖ χόμε θὰ σας

Πρόσεξε καλὸς μὴ γελαστὶ τε κανῆς χριστιανὸς καὶ γὰρ φτίτε εἰς τῆς Πολὴ το φρουρᾶς δι ανα μὲ πί ἄσετε διότι ὅσι δὲν γράφτου ἢ νε με τον Χριστόν καὶ ὅσυ γρά

⁵¹ Αννινου, *Σημειώματα*, 412.

⁵² Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ὁ Μοναχός*, 15. Σαρδελή, *Προδομένη παράδοση*, 27-29.

⁵³ Αννινου, *Σημειώματα*, 396.

⁵⁴ Αννινου, *Σημειώματα*, 416.

⁵⁵ Χαρακτηριστικό είναι η πρόρρηση του Παπουλάκου σε ψεύδορκο στην Αρκαδία (Καψιώτη, Ο όσιος Παπουλάκος, 43).

⁵⁶ Αννινου, *Σημειώματα*, 441.

φτούν ή νε με τον διάβολῶ, Οὐδὲ τὰ λο για λαθηροκαρβείνων νὰ ἀγρηκάτε ὅπου σας λέγουν κάτι. ὅτι τάχα θαχαθεῖτε μὴ φοβάστε οι χριστιανεῖ διοτι αὐτοῖ εχουν σκοποὺς νὰ μὲ φονεύσουν. ἔμεινε εἰς ἐντροπήν ὅπου ἐσκοτόθει ὁ κυβερνήτης ἡλακονία και γυρεύουν να σκοτόσουν και ἐμένα νὰ κόλαστούν.

Γυναῖκες, δὲ μοῦ εἶπατε ὅτιεστε χριστιανές. Ὅποια Γυναίκα γραφθεῖ Ὁ ἄνδρας της ἢ τὸ πεδι της εἰς τὸ Διαβολο να μὴν ἴδη οτι απηγαίνει οὔτε τὰ πεδία της οὔτε το σπητη της

Χριστόφορος μοναχός». ⁵⁷

Περισσότερο χαρακτηριστικό των θέσεών του, ἀπὸ το ὁποῖο συνάγεται πασιφανῶς ὅτι εἶχε επηρεαστεῖ ἐντονα ἀπὸ τις θέσεις της Φιλορθόδοξης Εταιρείας, εἶναι το ἀκόλουθο γράμμα που απηύθυνε πρὸς τον Βασιλιά και εγχειρίστηκε μέσω μίας ἀγνωστης γυναίκας στον δήμαρχο Καρδαμύλης, ἐνῶ διώκετο ἀπὸ ἐνοπλα σώματα στρατοῦ. Το γράμμα ἔχει ὡς ἐξῆς (διατηρώντας πάλι την ὀρθογραφία και το συντακτικὸ ὅπως ἀνεβρέθηκε στις πηγές, προερχόμενο ἐκ του πρωτοτύπου):

«Ἐν Ἑλλάς τῇ 21 Μαΐου 1852.

Μεγαλειώτατε Βασιλεῦς

Κάθε νεώτερον εἶναι ἀξιώτερον ἀπὸ το παλεόν, ἡ Βασιλεῖα της Μεγαλειότηι σου ἐτήραξεν ὅλα τὰ Βασίλεια τὰ παλαιᾶ διὰ τοῦτο ἔχωμεν ἀπὸ τον Ἀφέντη τόν Θεόν και μᾶς ἐπαρίγγιλε τὸ Ἀπόδωτι τὰ τοῦ Καίσαρος καίσαρι και τὰ τοῦ Θεοῦ τῶ Θεῶ· ἔχομεν και τὴν μπίστιν μας Μεγαλειώτατε 1830 χρόνους Ἀσάλευτι· ἀπὸ τὰ 30 ἔως τὰ 1852 τὴν μπίστιν μας τὴν χάσαμε διὰ τῇ μᾶς το ἔδοσες ἐγράφως δια χειρόν σου διὰ να φυλάξης τὴν μπίστιν μας. Σήμερον μεγαλειώτατε Βασιλεῦ, Πολυχρονεμένη Βλέπομε τους Κριτάς ὅπου ἔχεις εἰς τὰ Δικαστυριά σου. Ἐσταθίκαμε και ἐμολύναμε τῇ Ἁγιον Ἐὐαγγέλιον τοῦ Ἀφεντοῦ μας Χριστοῦ με τους ὄρκους και διὰ τοῦτο οἱ Πίστι μας χάνετε ἐδῶ και ζητοῦμε τὴν μπίστιν μας νὰ τὴν στερεώσομε. Τώρα οἱ Μεγαλιώτη σου πῶς ἔχεις χῶρια Παπά εἰς τὴν μπίστιν του και χωριστὰ ἡ Βασίλισσα εἰς τὴν ἐδικὴν της Πίστιν. Ἐνια σου Μεγαλειώτατε, τώρα μᾶς λέγει και ὁ Βασιλεῦς μας ὁ οὐράνιος ὑπὲρ μάχου ὑπὲρ πίστεος και πατρίδος. - Ἐμεῖς οἱ Δούλι σου Γρέθωμε κατὰ τὴν Μπίστιν μας ὅσα Δεσποτιλίκια εἶχαμε και καθέδρας Δεσποτάδον μας Ἀπὸ τὰ 1830 ὅπου τὰ εἶχαμεν τοῦς ἰδίους Δεσποτάδες θέλομεν εἰς τὰς ἰδίας θέσεις θέλωμεν τοῦς Δεσποτάδες μας και ἀπὸ Κάθε τόπον και τὸν Δεσπότη μας νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος και να μὴ τον ὀρίζη οἱ Σύνοδος. θέλομεν να βγῆ το ἅγιόν μας Ἐὐαγγέλιον ἀπὸ τὰ Κρητίρια διότι το μολύνανε με τοῦς ὄρκους· θέλομε νὰ βάλωμεν Διδασκάλους κοινούς με τον ὠκτίηχον και με ὅσα Βιβλεῖα ὅπου ἐσύνθεσαν οἱ Πραπάτορες μας. Ἑλληνικοῦς και Ἄλλιλοδιδακτικοῦς Διδασκάλους δέν τους θέλωμεν. Τόσον νὰ γίνωμε τῆς Μεγαλιώτι σου Δούλει ἐπακούει ὅλος ὁ λαός τῆς Ἑλλάς και διεμοῦ τοῦ Σκλάβου σου Χριστοφόρου Κύρικος. Ἐστηλες Βασιλικά Διατάγματα να με σκλαβόσουν· ἐγὼ Κρίνομε κατὰ τοῦς νόμους τῆς Μεγαλιώτι σου ὅπου ἠθέλεν εἶνε οἱ περισσότεροι ψύφι νὰ ὑπάρχη τὸ Δικαίωμα. Δια τοῦτο, Μεγαλιώτατε ἔδωσαι τους ψύφους τις ἡ Ἑλλάς, μοῦ εἶπανε νὰ σου ἀποκριθῶ ἐάν εἶσαι Δίκαιος Βασιλεῦς Δόσε τὸ δίκαιον τοῦ λαοῦ ὅπου φωνάζουν διὰ τὴν Μπίστιν μας και νὰ μὴ βάνης βάση εἰς τους ῥαδιοῦργους, Μεγαλιώτατε και τότε θέλεις ἔχεις μεγάλην εἰρήνην εἰς τὸ Κράτο σου· ὅλος ὁ λαός τῆς Ἑλλάς παρακαλοῦμε τόν Θεόν αὐτῶ νὰ μᾶς γενῆ νὰ μακροῖμερέβης και νὰ ζῆς ὡς μεγαλιώτατος Βασιλεῦς τῆς Ἑλλάς.

⁵⁷ Ἀννινου, Σημειώματα, 386.

ὁ Δούλο σου

Χριστόφορος Κύρικας Ἑλλαδίτης». ⁵⁸

Το ανωτέρω έγγραφο ἔφερε την επιγραφή: «*Δοθῆ εἰς χεῖρας τοῦ Μεγαλειστάτου Κράτους τοῦ Βασιλεῦς τῆς Ἑλλάς Ὁθων*», συνοδευόμενο από την ακόλουθη επιστολή προς τον «*Γενεώτατον Κύριον Βουλευτήν Γρηγόριον Πατριαρχεάν εἰς Λιασίνοβα*»:

«*Γενεώτατε κύριε Γρηγόριε Βουλευτὰ
τὴν 21 Μαΐου 1852.*

Χαῖροις. Παρακαλοῦμεν Διεύθυνε τὴν Ἀναφωρὰν εἰς τὸν Βασιλέα μας ὅπου ἔχης τὸ Κύρος καὶ τὴν ἰσχυῆν καὶ πυγαίνη Ἀσφαλῆσ ὀργύγορα Διατῆ ὁ λαὸς ἂν δὲν προχτήση Ἀυτὸ δὲν ἰσυχάζη. Ἐγὼ δὲν κρίβομε ἀλλὰ περπατῶ παρὸν καὶ ὅποτε ἔλθη ἢ Ἀναφορὰ νὰ μοῦ δώσης ἴδιση – καὶ νὰ Βουλόσης τὴν Βασιλικὴν Ἀναφορὰν καὶ ὅσοι σὲ ῥοτοῦνε Ἀυτὸ γυρεὺή ὄλι ἢ Ἑλλάς καὶ Κράτι τὸ σχέδιον τῆς Ἀναφορᾶς καὶ δίνετο ὄλον τῶν χριστιανῶν ἂν εἶναι πιστοὶ χριστιανοί.

Τόσον καὶ μένομεν

Χριστόφορος Κύρικας». ⁵⁹

5^ο Κεφάλαιο:

Ἡ ανοιχτή ρήξη με τις αρχές

5.1 Ἡ συνέχεια της περιουσίας του

Ὅπως εἶναι επακόλουθο, τα ὄργανα της δημόσιας διοίκησης, οἱ νομάρχες, οἱ ἐπαρχοὶ καὶ οἱ χωροφύλακες, ἐξέλαβαν τα λεγόμενά του ὡς αντικαθεστωτικά καὶ ἀρχισαν νὰ ενημερώνουν σχετικά τὴν κεντρικὴ διοίκηση στὴν Ἀθήνα. Ὁ νομάρχης Μεσσηνίας, μετὰ τὴν ομιλία του στὴν Καλαμάτα, του ζήτησε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα ἀθόρυβα καὶ πράγματι ἀπερχόμενος, μετέβη διαδοχικὰ στους δήμους Ἀλαγονίας, Ἀμφείας καὶ Θουρίας. Ἐφτάσε ὡς τὴν Μονὴ Βουλκάνου, ὅπου διέμεινε, ἀλλὰ ἐπειδὴ συνέχιζε τὶς ομιλίες του, ὁ νομάρχης του παρήγγειλε, ἐπιτακτικὰ πλέον, νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν περιοχὴ του. Ὄντως κατευθύνθηκε δια τῆς οδοῦ τῶν Δερβενίων στὸν νομὸ Ἀρκαδίας, μὴ πορευόμενος πρὸς τους δήμους τῆς ἐπαρχίας Μεσσηνίας, ὅπου ἐπιμόνωνς τὸν προσκαλοῦσαν. Μεταμεληθεὶς ὁμως, στὴν πορεία κατευθύνθηκε στὸν δήμο Τριπόλεως καὶ τελικὰ ἔφτασε στὴν Κυπαρισσία, ὅπου ὁ ἐπαρχὸς Τριφυλίας δὲν μπόρεσε νὰ τὸν ἀπομακρύνει.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ κυβέρνηση ἐνημέρωσε γιὰ τα τεκταινόμενα τὴν Ἱερά Σύνοδο, ἡ ὁποία ἐξέδωσε διαταγὴ νὰ προσέλθει ἐνώπιόν τῆς «ἵνα δώση λόγον περὶ τοῦ σκανδαλώδους αὐτοῦ κηρύγματος»⁶⁰. Ὁ Παπουλάκος, ἔχοντας τὴν κακὴ ἐμπειρία τῆς πρώτης ἐμφάνισής του ἐνώπιον τῆς Συνόδου γιὰ τὴν ἀδεία κηρύγματος καὶ κατανοώντας τὶς προθέσεις τῶν Ἱεραρχῶν, δὲν υπάκουσε καὶ κατευθύνθηκε στο ἀσκητήριό του προκειμένου νὰ ησυχάσει, πού εἶχε ἤδη ἀπὸ μακρὸν ολοκληρώσει τὴν ἀνέγερσή του με κελιά μοναχῶν καὶ ναό.

⁵⁸ Ἀννίνου, *Σημειώματα*, 439.

⁵⁹ Ἀννίνου, *Σημειώματα*, 440.

⁶⁰ Ἀννίνου, *Σημειώματα*, 417.

5.2 Δεύτερος κύκλος της περιοδείας του

Τους δύο τελευταίους μήνες του 1851 και τους τρεις πρώτους του επομένου έτους δεν είναι γνωστές οι ενέργειές του, αλλά εκτιμάται ότι παρέμεινε ησυχάζων στην Ιερά του Σκήτη στον Άρμπουνα. Ο νέος κύκλος της περιοδείας του ξεκίνησε από την επαρχία Σπετσών και Ερμιονίδα, αφού πρώτα πέρασε από την Κορινθία και την Αργολίδα. Το κήρυγμά του στις Σπέτσες καρποφόρησε όσο πουθενά αλλού μέχρι τότε. Οι εκδηλώσεις ευλάβειας των κατοίκων έφτασαν σε ακραία σημεία. Ακόμα και οι λίθοι πάνω στους οποίους πάτησε για να κηρύξει, θεωρούνταν ότι είχαν θαυματουργικές ιδιότητες. Μάλιστα λέγεται ότι εμφανίστηκε καθ' ύπνο σε πιστούς, ανάμεσά τους σε έναν ευσεβή και του υπέδειξε ένα σημείο να ανοίξει πηγάδι. Σημειωτέον ότι το μέρος εκείνο, στην κεντροανατολική πλευρά της νήσου, ήταν τελείως άνυδρο. Πράγματι ο ευλαβής εκείνος Σπετσιώτης μετέβη στο σημείο και ανοίγοντας πηγάδι βρήκε αναβλύζον πόσιμο νερό. Το πηγάδι αυτό θεωρήθηκε ως αγίασμα και το θαύμα ταξίδεψε στόμα με στόμα σε όλους όσους πίστευαν στην αγιότητα του Παπουλάκου⁶¹.

Ακολούθως μετέβη απέναντι στο Κρανίδι, του οποίου οι κάτοικοι ήταν αρβανίτες. Τα αποτελέσματα της ομιλίας του ήταν και εδώ εκπληκτικά. Το κήρυγμά του το εκφώνησε από ένα δέντρο, στο οποίο μετά την αποχώρησή του ανήγειραν προσκνητάρι με σταυρό. Στις Σπέτσες και στο Κρανίδι τα πλήθη άρχισαν να εξεγείρονται εναντίον των εκπροσώπων της δημόσιας διοίκησης. Λιτανείες και αγρυπνίες γινόντουσαν στην μνήμη του. Οι ιερείς έπαυσαν να μνημονεύουν το όνομα του βασιλέως κατά την Θεία Λειτουργία και αντ' αυτού μνημόνευαν το όνομα του Χριστοφόρου «*ὡς ὀρθοτομοῦντος τὸν λόγον τῆς ἀληθείας*»⁶². Στην Ύδρα και στις Σπέτσες έλεγαν ότι κινιόντουσαν τα κανδήλια και δάκρυζαν οι εικόνες κατά την μνημόνευση του ονόματός του.

Μετά έφτασε στην Λακωνία, διερχόμενος από της επαρχίες Κορινθίας και Αργολίδος. Στην Λακωνία οι ακόλουθοί του ή καλύτερα οι οπαδοί του έκαναν πραγματική ένοπλη στάση, όπως θα περιγράψουμε παρακάτω, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα είδος επαναστατικού «κινήματος».

5.3 Στην Λακωνία

Ο Παπουλάκος μετέβη στον νομό Λακωνίας τον Απρίλιο του 1852. Αποβιβάστηκε στην Μονεμβασιά, περιήλθε πρώτα στις επαρχίες Επιδαύρου, Γυθείου και μετ' ολίγου ολόκληρη η κεντρική και δυτική Λακωνία ήταν ανάστατη από τα κηρύγματά του. Είναι εκπληκτικό πως στην τόσο τραχιά και δυσπρόσιτο Μάνη κατάφερε να έχει τέτοια απροσδόκητα αποτελέσματα ο λόγος του. Οι εφημερίδες

⁶¹ Νασιόπουλου, Αληθινός Παπουλάκος, 43. Πολλά θαύματα για την ανεύρεση νερού σε άνυδρα μέρη του Μοριά και των νησιών που επισκέφτηκε κατά το ιεραποστολικό του έργο αποδίδονται στον γέροντα Χριστόφορο. Ενδεικτικά αυτά που αναφέρει στον Σακκέτο, Παπουλάκου προφητείες και θαύματα, 123.

⁶² Άννινου, Σημειώματα, 420.

στην Αθήνα άρχισαν να ασχολούνται συνεχώς μαζί του, κυρίως επικριτικά και οι αναφορές των νομαρχών, επάρχων και χωροφυλάκων άρχισαν να μιλούν για την επικίνδυνη έξαψη που προκαλούσε εναντίον της εξουσίας ο λαοπλάνος, αγύρτης κ.α. Παπουλάκος.

Την 15 Μαΐου 1852 η Ιερά Σύνοδος του αφαίρεσε την άδεια κηρύγματος και του επέβαλε περιορισμό στην Μονή του προφήτου Ηλία στην Θήρα, για την παρακοή του να παρουσιαστεί ενώπιόν της. Επίσης, απέστειλε εγκύκλιο προς κλήρο και λαό της Λακωνίας, δια της οποίας κατήγγειλε τον: «λήρους άσέμνους και σκανδαλώδεις έξευρευγόμενο»⁶³, μοναχό Χριστόφορο και παραινούσε τους πιστούς σε υπακοή του Βασιλέα και της κυβέρνησης. Επιπλέον, απέστειλε δύο διαπρεπείς, πεπαιδευμένους και ευφραδείς ιεροκήρυκες τον Καλλίνικο Καστόρχη, τον μετέπειτα αρχιεπίσκοπο Αθηνών και τον Νεόφυτο Κωνσταντινίδη. Ο πρώτος απεστάλη στην Λακωνία και ο δεύτερος στις επαρχίες Σπετσών και Ερμιόδινος.

Η εγκύκλιος και η αποστολή των ιεροκηρύκων είχε τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα. Παρόργισε περαιτέρω τους οπαδούς του Παπουλάκου, οι οποίοι άρχισαν να διαδίδουν ότι η Σύνοδος δια της εγκυκλίου της, απαγόρευσε το βάπτισμα προ του εικοστού έτους της ηλικίας, την χρήση του αγίου μύρου και διέταξε την κατάργηση των νηστειών και την καθαίρεση των αγίων εικόνων. Γενικώς, διαδίδονταν ότι η κυβέρνηση με την Σύνοδο από κοινού, εργάζονταν να καταστρέψουν το Ορθόδοξο δόγμα. Τον Νεόφυτο Κωνσταντινίδη μάλιστα, με το που προσπάθησε να κηρύξει, ο λαός του Κρανιδίου οργίσθηκε τόσο πολύ που προέβη σε εχθρικές διαδηλώσεις εναντίον του. Ορισμένοι θερμοάιμοι δε, λιθοβόλησαν την οικία όπου διέμενε, με αποτέλεσμα ο συγκεκριμένος ιεροκήρυκας, να αποχωρήσει εσπευσμένα τελείως άπρακτος, ενώ πλήθος τον προέπεμπε μέχρι την παραλία μετ' ονειδιστικών κραυγών και χειρονομιών⁶⁴.

Παράλληλα, εκείνες τις ημέρες ο εκκλησιαστικός επίτροπος της νομαρχίας Αργολίδος και Κορινθίας απαγόρευσε την τέλεση των καθημερινών παρακλήσεων στον ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στις Σπέτσες, λόγω του ότι από εκεί προερχόντουσαν διαδηλώσεις υπέρ του Παπουλάκου. Οι ιερείς διέδωσαν ότι παρεμποδίζονταν στην τέλεση των ιεροπραξιών τους και έτσι το εσπέρας της 22 Μαΐου 1852 τρεις χιλιάδες πολίτες περίπου, λιθοβόλησαν την οικία του εκκλησιαστικού επιτρόπου και πολιορκήσαν το επαρχείο, ζητώντας το πρωτότυπο της εγκυκλίου της Συνόδου για να το κάψουν επιδεικτικά. Τελικά πείσθηκαν να απέλθουν, αφού έλαβαν άδεια να τελέσουν αγρυπνία στον ναό.⁶⁵

Από τις αρχές του Μαΐου 1852 δόθηκαν εντολές στα όργανα της δημόσιας διοίκησης να συλλάβουν τον Παπουλάκο. Παράλληλα όμως, στους ανθρώπους που παρακολουθούσαν τα κηρύγματά του, εκτός από πολυάριθμες γυναίκες εμπλέκονταν και ένοπλοι, οι οποίοι άρχισαν να περιφέρονται μαζί του όπου και αν πηγαίνει για προστασία του. Ο αριθμός των οπαδών του εναλλάσσονταν ανάλογα με τις περιστάσεις. Σύμφωνα με έκθεση του επάρχου Οιτύλου, στο χωριό Προάστειο του δήμου Καρδαμύλης, μετέβη συνοδευόμενος υπό τριακοσίους ένοπλους. Στο χωριό Λαγκαδά η δημόσια δύναμη που πέμφθηκε προς καταστολή ταραχών, τον βρήκε να

⁶³ Κοτταδάκη, *Αυτοί που άνοιξαν το δρόμο*, 54.

⁶⁴ Άννινου, *Σημειώματα*, 427.

⁶⁵ Άννινου, *Σημειώματα*, 424.

περιφρουρείται από εκατόν πενήντα ενόπλους. Ο ίδιος έπαρχος ανέφερε ότι η φρουρά του έφτασε να αποτελείται και από τέσσερις χιλιάδες λαού. Στα Πηγάδια μετέβη εκ δήμου Αβίας με δυόμισι ή τρεις χιλιάδες λαού. Στο Μαυροβούνιο οι συνηγμένοι ανέρχονταν στους έξι χιλιάδες. Χαρακτηριστικά ο έπαρχος Γυθείου στο από 14 Μαΐου 1852 έγγραφό του προς τον Υπουργό Εσωτερικών ανέφερε: «Μή σᾶς φαίνεται, έκλαμπρότατε, παράξενον διότι δὲν ἐπρόκειτο λόγος περί συλλήψεως ἑνός, ἀλλὰ περί χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀνοήτων, περιφρουρούντων αὐτὸν μανιακῶς, προταττομένων τῶν κατὰ χωρία ἱερέων καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀσίνης»⁶⁶.

Ανάμεσα στον κόσμο που τον ακολουθούσαν, πρωτοστατούσε ο κλήρος. Σύσσωμο το ιερατείο Λακωνίας, αψηφούσε τις παραιτήσεις της Συνόδου και συνόδευαν τον Παπουλάκο. Ο επίσκοπος Ασίνης Μακάριος, μέσα στο όλο ενθουσιαστικό κλίμα αναγνώρισε την αγιότητα του Παπουλάκου. Μάλιστα περιβεβλημένος την αρχιερατική του στολή και περιστοιχισμένος υπό ιερέων και διακόνων τον υποδέχτηκε σε ομιλία του που πραγματοποίησε στην περιφέρειά του.

5.4 Η διάλυση της Φιλορθόδοξης Εταιρείας

Ομοθυμαδόν ο τύπος της εποχής ζητούσε την επέμβαση της κυβέρνησης. Οι μυθώδεις φήμες για την επιδρομή των Ρώσων, ως ομόδοξων, ώστε να εκπληρωθούν οι προφητείες του Αγαθαγγέλου για την απελευθέρωση της Πόλης και την εκπλήρωση της μεγάλης ιδέας, είχαν τρομερή διάδοση ανάμεσα στον λαό. Πολλές από τις φήμες ήταν προφανές ότι υποκινούνταν από τους ρωσόφρονες. Όλα αυτά σε συνδυασμό με τον στασιακό χαρακτήρα των περί τον Παπουλάκο ανθρώπων, οδήγησαν τον Κοσμά Φλαμιάτο και τα μέλη της Φιλορθόδοξης Εταιρείας, σε μία εσπευσμένη γενική συγκέντρωση στην Λακωνία. Ταυτόχρονα κατέβηκαν μοναχοί εξ Αγίου Όρους διαδίδοντας διάφορες εσχατολογικές προφητείες και έτσι εξάπτονταν τα ήδη ταραγμένα πνεύματα εναντίον της αλλόδοξης κρατικής εξουσίας. Η Λακωνία κατακλείστηκε από ρασοφόρους, μέλη της ανωτέρω Εταιρείας, για αυτό η κυβέρνηση φοβούμενη την όλη έκρυθμη κατάσταση, προέβη σε δυναμικές ενέργειες. Αρχικά απαγόρευσε την ελεύθερη μετακίνηση όλων των ιερέων χωρίς ειδικό διαβατήριο και κατόπιν σταδιακά εξέδωσε μαζικά εντάλματα σύλληψης. Πρώτα συνελήφθησαν ο Κοσμάς Φλαμιάτος, ο Ιγνάτιος Λαμπρόπουλος και αργότερα πολλοί άλλοι λαϊκοί, μοναχοί και ιερείς της Φιλορθόδοξης Εταιρείας. Από έρευνα δε, που έγινε στην οικία του Φλαμιάτου ανευρέθησαν επιστολές με τις οποίες επικοινωνούσε με διάφορα μέλη της Εταιρείας, έτσι σιγά – σιγά (με την έρευνα που προχωρούσε) συνελήφθησαν εκατοντάδες άτομα σε όλη την τότε Ελλάδα, μεταξύ των οποίων περίπου εκατόν πενήντα κληρικοί. Τα γεγονότα αυτά, εξαιτίας της συμμετοχής πολλών κληρικών, πήραν τον τίτλο, από τον τύπο της εποχής, η «καλογηρική συνωμοσία». Επίσης, από τις επιστολές που κατασχέθηκαν διασταυρώθηκε η σχέση του Παπουλάκου με τον Φλαμιάτο και την Φιλορθόδοξη Εταιρεία, αλλά όπως προαναφέρθηκε η σύλληψή του δεν ήταν εύκολη υπόθεση.

⁶⁶ Γριτσόπουλος, Χριστόφορος ό Μοναχός, 16.

6° Κεφάλαιο:

Η αποκορύφωση του «κινήματος» και η σύλληψη

6.1 Αποστολή στρατιωτικής δύναμης και οι απόπειρες σύλληψης

Προς καταστολή του «κινήματος» του Παπουλάκου απεστάλη στην Λακωνία στρατιωτική δύναμη περίπου δύο χιλιάδων ανδρών. Επικεφαλής αυτών τέθηκε ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, υιός του γνωστού αγωνιστή της επανάστασεως. Είχε μάλιστα την εξουσιοδότηση να επιστρατεύσει πολίτες ανάλογα με τις ανάγκες που θα προέκυπταν. Στρατολόγησε περί τους τετρακόσιους εθνοφύλακες. Προς τούτο ο Παπουλάκος εξέδωσε το έγγραφο, που παραθέσαμε στην παράγραφο 4.3 της παρούσης εργασίας, προκειμένου να αποτρέψει την στρατολόγηση πολιτών. Για την μεταφορά της στρατιωτικής δύναμης χρησιμοποιήθηκαν η κορβέτα «Αμαλία» και η γολέττα «Σκύλλα», ενώ η πολεμική γολέττα «Ματθίλδη» περιπολούσε τα Λακωνικά παράλια. Καταρτίστηκε και ειδική ταχυδρομική υπηρεσία για να πληροφορείται αμέσως η κυβέρνηση τα τεκταινόμενα.

Απόπειρες για την σύλληψή του είχαν γίνει και στο παρελθόν αλλά χωρίς επιτυχία. Ειδικότερα, όταν ο Παπουλάκος, συνοδευόταν από τον επίσκοπο Αθήνης, κλήρο και λαό που ανέρχονταν περίπου στους δύο χιλιάδες, μικρό απόσπασμα τεσσάρων ή πέντε χωροφυλάκων επιχείρησε να τον συλλάβει, αλλά βέβαια ανεπιτυχώς και μόλις μετά βίας κατόρθωσαν να γλιτώσουν οι χωροφύλακες από το οργισμένο πλήθος. Ο έπαρχος Οιτύλου, με διαταγή της νομαρχίας, με υπομοίραρχο και δώδεκα χωροφύλακες προσπάθησε να τον συλλάβει στο δήμο Μέσης, αλλά γύρισε άπρακτος εφόσον τον περιστοιχίζαν τέσσερις χιλιάδες Λακωνικού λαού. Μετά τα δραστικά μέτρα της κυβέρνησης ο διοικητής της μοίρας χωροφυλακής Λακωνίας, Κουτσογιαννόπουλος, την 15 Μαΐου 1852, παραλαβών απόσπασμα χωροφυλακής μετά πολλών αξιωματικών εκστράτευσε για να συλλάβει τον Παπουλάκο, ο οποίος διέμενε στο χωριό Φλωμοχώρι του δήμου Κολοκυνθίου. Έλπιζε ότι η ισχυρή δύναμη θα πτούσε τους οπαδούς του, αλλά μόλις έγινε αντιληπτή η άφιξη της δημόσιας δύναμης, δια καμπανοκρουσιών συνάχθηκε όλο το χωριό, περίπου τρεις χιλιάδες λαού μετά πολλών ενόπλων και παρήγγειλαν στον Κουτσογιαννόπουλο να αποχωρήσει. Με την βοήθεια τελικά δύο λόχων του πέμπτου τάγματος πεζικού που είχαν προσέλθει προς επικουρία υποχώρησαν χωρίς να γίνει η απειλούμενη και από τα δύο στρατόπεδα αιματηρή σύγκρουση. Στις 17 Μαΐου 1852, ο Γενναίος Κολοκοτρώνης απέστειλε μήνυμα στον Παπουλάκο με τον αντισυνταγματάρχη Γερμανό Μαυρομιχάλη, ο οποίος ανήκε στην γνωστή μεγάλη μανιάτικη αρχοντική οικογένεια των Μαυρομιχαλέων, να παραδοθεί, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Αποτυχία είχε και η προσπάθεια σύλληψεως που έγινε στο δήμο Λεύκτρου στις 19 Μαΐου 1852 με δύναμη του στρατού, συνοδευόμενη από τον Γερμανό Μαυρομιχάλη. Από αυτήν την απόπειρα σύλληψεως τραυματίστηκαν ο έπαρχος Οιτύλου ένας υπομοίραρχος και διάφοροι άλλοι της συνοδείας τους. Ο λαός που τον ακολουθούσε αφήφησε τόσο τον στρατό όσο και τον Γερμανό Μαυρομιχάλη, η οικογένεια του οποίου είχε μεγάλη επιρροή στην περιοχή.

6.2 Η «εκστρατεία» στην Καλαμάτα και η μεταστροφή του κόσμου

Περί τις 20 Μαΐου 1852, βλέποντας τον κλοιό να σφίγγει γύρω του, αποφασίζει να κατέβει στην Καλαμάτα, προκειμένου να κριθεί σε δημόσια δίκη ενώπιον του λαού που θα συγκεντρωνότανε προς τούτο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με επιστολή που φέρεται στο όνομά του, παρακινούσε τους πιστούς ως ακολούθως:

«Χριστιανοί χαίρετε

Ἐγὼ ἀπεφάσισα ν' ἀπεράσω εἰς τὰς Καλάμας μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ πάντων τῶν ἁγίων, διὰ τοῦτο σᾶς λέγω ὅσοι ἀγαπᾶτε τὸν Χριστὸν νὰ ἐλθῆτε μαζί μου, ν' ἀκούτε ὅπου θὰ κριθῶ μὲ τοὺς κριτὰς· ἂν φταίγω ἐγὼ, ὅλοι νὰ μὲ ρίχτε εἰς μιὰ φωτιά νὰ μὲ κάψτε, νὰ ἡσυχάσῃ ὁ κόσμος, εἰ δὲ καὶ φταῖνε οἱ κριταί, νὰ τοὺς 'πῆτε νὰ κηρύττω τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ δὲν δένεται. Καὶ νὰ ἔχω ἀπάντησίν σας σήμερον καὶ ποῦ θὰ μαζωχθῆτε, σὲ ποῖον τόπον θὰ μαζωχθῆτε νὰ μοῦ εἰπῆτε, διότι ἐγὼ δὲν κινᾶω, διότι μὲ σκοτώνουν, μοναχός μου δὲν κινᾶω. Καὶ ὅσοι ἀγαπᾶτε τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Παναγίαν, μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ ἔλθετε· καὶ ὅσοι εἶνε μὲ τὸν Διάβολον ἄς κάτσουν. Πάρετε καὶ ψωμί κοντά σας διὰ τρεῖς ἡμέρας. Θὰ μείνωμεν εἰς τὴν χώραν τῶν Καλαμῶν.

*Χριστόφορος Κήρυκας».*⁶⁷

Διευκρινίζεται ότι συγκριτικά με τα δύο προηγούμενα κείμενά του που παρατέθηκαν στην παράγραφο 4.3, η επιστολή αυτή είναι εμφανώς διορθωμένη όσον αφορά την ορθογραφία και το συντακτικό, αλλά από το περιεχόμενό της συμπεραίνεται ότι προέρχεται από τον Παπουλάκο.

Στο χωριό Πηγάδια άρχισαν να συγκεντρώνονται Μανιάτες και παρ' όλες τις προσπάθειες της δημόσιας δύναμης, δεν κατορθώθηκε να αποτραπεί η «εκστρατεία» περίπου δύο χιλιάδων χωρικών, εκ των οποίων οι πεντακόσιοι ήταν ένοπλοι⁶⁸. Η πόλη της Καλαμάτας πανικοβλήθηκε και ετοιμάστηκε για πολιορκία. Στο χωριό Γιαννιτσά, έξω από την Καλαμάτα, παρά το οποίο στρατοπέδευσαν τα στίφη των Μανιατών, ο Παπουλάκος δεν έγινε αποδεκτός. Το γεγονός αυτό τον επηρέασε, αλλά συνέχισε την προσπάθειά του. Από την Καλαμάτα αποφασίστηκε να αποσταλεί επιτροπή προς συνάντησή του, ώστε να του διαμηνύσουν ότι δεν τον δέχονται και εν ανάγκη θα τον απέκρουαν με βία. Ο Παπουλάκος τελικά πείστηκε από την επιτροπή και υποσχέθηκε ότι δεν θα εισέλθει στην Καλαμάτα. Πράγματι, αποσύρθηκε στα Σελισιάνικα Καλύβια και μετ' ολίγον στον δήμο Αβιάς. Όμως, τα στίφη των Μανιατών, που όπως φαίνεται δεν ελεγχόντουσαν απόλυτα από τον Παπουλάκο, ίσως και με διάθεση λεηλασίας, κινήθηκαν προς την Καλαμάτα, αλλά η έγκαιρη κινητοποίηση του στρατού και της χωροφυλακής, τους ανάγκασε να διαλυθούν. Έκτοτε η επιρροή του στον κόσμο άρχισε να συρρικνώνεται και να καταρρέει.

Γυρνώντας στο χωριό Γαϊτσούς στην Λακωνία, οι κάτοικοι τον υποδέχτηκαν ψυχρά για αυτό αποσύρθηκε γρήγορα. Παραταύτα συνέχισε τις διδαχές του και λέγεται ότι έβγαλε ανάθεμα κατά παντός Λάκωνος, που δεν ήθελε να φονεύσει

⁶⁷ Αννινου, Σημειώματα, 455.

⁶⁸ Παπαδόπουλου, I. E. E., 390.

βασιλικό στρατιώτη, ο οποίος θα έδινε τέτοια αφορμή. Βεβαιώνοντας, επιπλέον, ότι όποιος πέθαινε υπέρ των ιδεών που δίδασκε θα εθεωρείτο μάρτυρας⁶⁹.

Η μεταστροφή του κόσμου είχε ήδη αρχίσει και οι πρώην οπαδοί του έσπευδαν να εκφράσουν την αφοσίωσή τους στον θρόνο. Οι αρχές μάλιστα, λίγο πριν την «εκστρατεία» του στην Καλαμάτα, είχαν καταφέρει να ματαιώσουν προγραμματισμένη ομιλία του στην Αγία Παρασκευή και ο Βουλευτής Λακωνίας Λεωνίδας Πετροπουλάκης, ως εκπρόσωπος της κυβέρνησης, μετέπεισε τον επίσκοπο Αθήνης, με αποτέλεσμα ο Μακάριος να αποστείλει στο ποίμνιό του, την από 23 Μαΐου 1852 εγκύκλιό του, αναθεματίζοντας τις διδαχές του Παπουλάκου. Επίσης, η Ιερά Σύνοδος στις 26 Μαΐου 1852 εξέδωσε νέα εγκύκλιο, προσπαθώντας να καταστήσει σαφές ότι η ορθόδοξη πίστη και η Εκκλησία στην Ελλάδα, παρά τα αντιθέτως διαδιδόμενα από τους λαοπλάνους ή εξ απλότητος πεπλανημένων, ουδένα διέτρεχε κίνδυνο⁷⁰. Άλλη μία εγκύκλιο εξεδόθη στις 9 Ιουνίου 1852 για να κατευνάσει τους πανικόβλητους κατοίκους της Αίγινας, επειδή μία γυναίκα από την Κυνουρία διέδιδε ότι ο Παπουλάκος είχε προφητεύσει επικείμενο μεγάλο σεισμό που θα καταστρέψει ένα νησί⁷¹. Αποτέλεσμα του πανικού ήταν να γίνονται όλο λιτανείες και αγρυπνίες προς αποτροπή του μεγάλου κακού.

Οι εγκύκλιοι είχαν πάλι τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που προσδοκούσαν οι Ιεράρχες. Πάντως από τις 30 Μαΐου 1852 ο Παπουλάκος κατέφυγε στα βουνά του Ταΰγετου⁷².

6.3 Η προδοσία και η σύλληψη

Ότι δεν κατάφεραν τα όπλα και η στρατιωτική επιβολή το κατάφεραν «τὰ παντοδύναμα χρήματα»⁷³. Ένας από τους περισσότερο πιστούς ακόλουθους του Παπουλάκου, ο Παπαβασίλαρος, από το χωριό Λαγκάδια του δήμου Λεύκτρου, υπέκυψε στο πάθος της πλεονεξίας και δέχτηκε προσφορά έξι χιλιάδων δραχμών για να τον καταδώσει. Το κρησφύγετό του στον Ταΰγετο ήταν άγνωστο και η σύλληψή του σε μέρη που τον προστάτευαν οι χωρικοί εξαιρετικά δύσκολη. Έτσι, κατόπιν διαπραγματεύσεων που έγιναν από τον έπαρχο και τον υπομοίραρχο της χωροφυλακής Οιτύλου, εξ ονόματος του νομάρχου και του γενικού αρχηγού των στρατιωτικών δυνάμεων, Γενναίου Κολοκοτρώνη, ο πλεονέκτης ιερέας συμφώνησε να τον παραδώσει με ειδικό σχέδιο που καταστρώθηκε προς τούτο. Παρέλαβε ένα χωροφύλακα, μεταμφιεσμένο σε Λάκωνα και μετέβησαν στην Μονή Βοϊδονίτσης, όπου κρυβόταν. Ο ανύποπτος Παπουλάκος, εν τω μεταξύ, επειδή έβλεπε τον κλοιό να σφίγγει ασφυκτικά, σκέφτηκε να αποδράσει στην Κρήτη. Όταν είδε τον Παπαβασίλαρο του ζήτησε να μεταβή στον δήμο Κολοκυνθίου, όπου έμπιστοι

⁶⁹ Άννινου, *Σημειώματα*, 461. Σημειώνεται όμως, ότι το συγκεκριμένο περιστατικό παρατίθεται με επιφύλαξη ως έχει, καθόσον το νόημα των λόγων του Παπουλάκου πρέπει να είναι ελαφρώς αλλοιωμένο σε αυτήν την πηγή, διότι αφενός μεν η εν λόγω ενέργεια δεν συνάδει με την όλη προσωπικότητά του, αφετέρου δε ο συγγραφέας είναι εμφανέστατα προκατειλημμένος εναντίον τους γιατί τον ταυτίζει με τον Ευγένιο Παπουλάκο.

⁷⁰ Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ό Μοναχός*, 17.

⁷¹ Παπαδόπουλου, *I. E. E.*, 390.

⁷² Άννινου, *Σημειώματα*, 462.

⁷³ Άννινου, *Σημειώματα*, 463.

άνθρωποί του να ετοιμάσουν φρουρά για να διαφύγει με ασφάλεια. Παρήγγειλε, επίσης να λάβει από τον επίσκοπο Αθήνης έγγραφο που να παρακινεί τους κατοίκους για να τον συνδράμουν στην διαφυγή του. Ο Παπαβασίλαρος ανήγγειλε την αποστολή του στον έπαρχο και στον υπομοίραρχο. Αυτοί αμέσως του έδωσαν έξι χωροφύλακες μεταμφιεσμένους σε Λάκωνες και τον εφοδίασαν με πλαστό έγγραφο δήθεν του επισκόπου Αθήνης, που τον παρακινούσε να συνεχίσει τις διδαχές του και να κηρύξει στο χωριό Κολοκύνθιον.

Το τέχνασμα πέτυχε και ο Παπουλάκος πεισθείς, ακολούθησε την «φρουρά» του Παπαβασίλαρου. Την 23 Ιουνίου 1952 αναχώρησε από την Μονή Βοϊδονίτσης. Την επομένη, 24 Ιουνίου, φτάνοντας στην Μονή του Τζέγκου, του δήμου Οιτύλου, τον συνέλαβαν χωρίς να προβάλει καμία αντίσταση. Από τα παράλια της Καρδαμύλης τον επιβίβασαν στην γολέττα «Ματθίλδη» και από εκεί στο ατμόπλοιο «Όθων», όπου παρέμενε έγκλειστος. Μεταφέρθηκε στο Γύθειο και αργότερα, την 27 Ιουνίου 1852, το ατμόπλοιο προσόρμισε στον Πειραιά.⁷⁴ Έτσι έλαβε τέλος η έντονη κηρυκτική δράση του Παπουλάκου, η οποία είχε ως συνέπεια όλα τα προαναφερθέντα σημαντικά για την εποχή γεγονότα που ο τότε τύπος τα τιτλοφόρησε ως τα «Χριστοφορικά».

Η θλίψη διαδέχτηκε το άγγελμα της συλλήψεώς του, η παρουσία όμως των ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων και οι μαζικές συλλήψεις που είχαν γίνει, εμπόδιζαν τις εκδηλώσεις συμπαθείας. Το μένος των Μανιατών για την σύλληψη στράφηκε εναντίον του καταδότη ιερέα, ο οποίος φοβούμενος για την ζωή του, έφυγε στην Αθήνα για να παραλάβει την αμοιβή του. Προτάθηκε δε, να γίνει στρατιωτικός ιερέας για να απομακρυνθεί μόνιμα από την εξημμένη εναντίον του περιοχή. Μεταφέρθηκε στις Σπέτσες, αλλά όταν μαθεύτηκε ότι έφτασε το πλοίο που τον μετέφερε, συγκεντρώθηκε πλήθος με άγριες διαθέσεις. Σώθηκε από στρατιωτική φρουρά. Τελικά λίγο αργότερα φονεύτηκε από ένα νέο, ο οποίος σύμφωνα με τις εφημερίδες της εποχής, εκδικείται την οικογενειακή του τιμή, διότι ο Παπαβασίλαρος είχε βιάσει την αδελφή του. Οι εφημερίδες έγραψαν, επίσης, ότι ο πατέρας του ιερέα, μόλις έμαθε τον θάνατο του υιού του, άμειψε σπαρτιάτικα με δύο τάλιρα τον κομιστή της ευχάριστης είδησης⁷⁵.

6.4 Το κόστος καταστολής του «κινήματος»

Τα έξοδα της εκστρατείας εναντίον του «κινήματος» του Παπουλάκου ανήλθαν στο μεγάλο ποσό για την εποχή των 36.043,78 δρχ.. Σεβαστό ποσό δεδομένου ότι η ελληνική οικονομία είχε καταρρεύσει.

Αναλυτικότερα:

Σε μισθοδοσία των στρατολογηθέντων 393 εθνοφυλάκων: 17.525,75 δρχ.
Σε συσσίτια των προσελθόντων αυθορμήτως υπό τον ταγματάρχη Ματάλα (στην Καλαμάτα): 1.542,28 δρχ. Σε αμοιβή του Παπαβασίλαρου: 6.000 δρχ.
Σε αμοιβή των χωροφυλάκων και στρατιωτικών που συνετέλεσαν στην επικίνδυνη σύλληψη του Παπουλάκου στην Μονή Τζέγκου: 7.416 δρχ.

⁷⁴ Τα περί της συλλήψεως του Παπουλάκου δραματικά γεγονότα παραθέτονται αναλυτικά βλ. Αννινου, *Σημειώματα*, 464 κ.ε.

⁷⁵ Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ο Μοναχός*, 18.

Σε έκτακτα έξοδα των αρχών: 3.559,75 δρχ.
 Σύνολο: 36.043,78 δρχ.⁷⁶

Επίσης, με το από 13 Αυγούστου 1852 Βασιλικό Διάταγμα, το οποίο δημοσιεύθηκε στο 33 φύλλο της εφημερίδας της κυβέρνησης, απολύθηκαν πολλοί δήμαρχοι, δημοτικοί σύμβουλοι, αστυνομικά όργανα και κρατικοί λειτουργοί ως υποστηρικτές του Παπουλάκου, ενώ απονεμήθηκαν ηθικές αμοιβές σε νομάρχες, βουλευτές, δημοτικούς άρχοντες, υπαλλήλους, εγκρίτους ιδιώτες και προς όλους του κατοίκους της Καλαμάτας διότι έδειξαν αφοσίωση και σύνεση προς το θρόνο και το καθεστώς⁷⁷.

7^ο Κεφάλαιο:

Το οσιακό του τέλος και η μνήμη του στην εποχή μας

7.1 Η δίκη

Στην Αθήνα είτε από περιέργεια είτε από ευλάβεια έγιναν διάφορες αναστατώσεις για να δει ο κόσμος τον Παπουλάκο που φρουρείτο στο ατμόπλοιο. Επειδή είχε καταπονηθεί ο οργανισμός του από τις κακουχίες της συλλήψεώς του, τον εξέτασαν ιατροί, οι οποίοι συνέστησαν να αποβιβαστεί. Μετά από λίγες ημέρες μεταφέρθηκε στις φυλακές του Ρίου, όπου δόθηκε εντολή να μην επιτρέπεται η επαφή του με κανέναν.

Σε όσους συνελήφθησαν την περίοδο της εξάψεως (συμμετέχοντες στα γεγονότα της «καλογηρικής συνωμοσίας») δόθηκε χάρη με το από 9 Αυγούστου 1852 Βασιλικό Διάταγμα που δημοσιεύθηκε στις 22 του ιδίου μήνα, ενώ εννέα άτομα οι οποίοι θεωρήθηκαν πρωτεργάτες παραπέμφθηκαν σε δίκη για παραβάσεις σε βαθμό πλημμελήματος. Ο Παπουλάκος δε και ορισμένοι πιστοί ακόλουθοί του, ορίστηκε να δικαστούν για παραβάσεις σε βαθμό κακουργήματος, την 26 Ιουνίου 1853, ενώπιον του Κακουργιοδικείου Αθηνών, ως υπαίτιοι στάσεως κατά του καθεστώτος⁷⁸. Παρόλη την παρέλευση μεγάλου χρονικού διαστήματος, συνέρρευσαν πλήθη κόσμου στην δίκη. Ο Παπουλάκος στο δικαστήριο εύτολμος και ατάραχος, έδειξε ότι επιθυμούσε να δικαστεί και δήλωσε ότι δεν χρειαζόταν συνήγορο, διότι είχε τον Ιησού Χριστό για να αποδείξει την αθωότητά του⁷⁹. Οι διεθνείς συγκυρίες, με τον Κριμαϊκό πόλεμο επί θύρες, είχε προκαλέσει ανησυχία στην κυβέρνηση για την στάση της Ρωσίας. Έτσι η δίκη, λόγω της υποστήριξης που είχε ο Παπουλάκος από τους διαλυθέντες Φιλορθόδοξους και κατ' επέκταση από το ρωσόφιλο κόμμα, απέκτησε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Δόθηκε αναβολή στην δίκη, εξαιτίας της απουσίας μαρτύρων, για την 16 Σεπτεμβρίου 1853. Τελικώς, κατά τον Αύγουστο 1853, δόθηκε χάρη και όλοι οι κατηγορούμενοι απαλλάχθηκαν των ποινικών κατηγοριών με Βασιλικό Διάταγμα, επειδή (όπως έλεγε το Διάταγμα) έδειξαν φανερά σημεία μεταμέλειας⁸⁰. Ο Παπουλάκος όμως ιδιαίτερος παραπέμφθηκε, για τον περαιτέρω πειθαρχικό του

⁷⁶ Αννινου, Σημειώματα, 469.

⁷⁷ Νασιόπουλου, Αληθινός Παπουλάκος, 74.

⁷⁸ Παπαδόπουλου, I. E. E., 388.

⁷⁹ Γριτσόπουλος, Χριστόφορος ό Μοναχός, 18.

⁸⁰ Αννινου, Σημειώματα, 476.

έλεγχου, στην Ιερά Σύνοδο, η οποία αποφάσισε να εγκλεισθεί σε μόνιμο περιορισμό του στην Μονή Παναχράντου στην Άνδρο.

7.2 Ο εγκλεισμός στην Μονή Παναχράντου και το τέλος

Στη Μονή Παναχράντου διαμορφώθηκε ένα ειδικό μοναχικό κελί, που το φρουρούσε ένας χωροφύλακας. Τις ημέρες μπορούσε να συμμετέχει κανονικά στο πρόγραμμα των ακολουθιών της Μονής και το βράδι εγκλειόταν, φρουρούμενος στο κελί του⁸¹. Με τον χαρακτήρα του κέρδισε την υπόληψη του ηγουμένου και των μοναχών της Μονής, ενώ η φήμη του έλκυε για πολύ καιρό κόσμο καθημερινά και ιδιαίτερα τις εορτάσιμες ημέρες. Πολλοί οπαδοί του, αλλά και πολλοί ξένοι από τα γύρω χωριά του νησιού και από όλα τα μέρη της Ελλάδας, ιδιαιτέρως από την Ύδρα, Σπέτσες, Κρανίδι, Κάρυστο, Κρήτη και από άλλα νησιά του Αιγαίου, από το Μοριά και κυρίως από την Λακωνία και την Αρκαδία, έρχονταν για να πάρουν την ευχή του ή να πάρουν ράσο του ή κάποιο εγκόλπιο σταυρό που σκάλιζε ο ίδιος⁸². Επίσης, συνέχισε να κηρύττει στον συγκεντρωμένο κόσμο εντός της Μονής, όταν εύρισκε ευκαιρία. Από τους ανθρώπους που πίστευαν σε αυτόν, διαδιδόταν ότι ακόμα επιτελούσε θαύματα, αλλά το ενδιαφέρον των εφημερίδων και της κοινής γνώμης είχε απορροφηθεί στα δραματικά διεθνή γεγονότα του Κριμαϊκού πολέμου που επηρέαζαν άμεσα την χώρα μας. Αισθάνθηκε ότι έφτανε η ώρα να φύγει από τον μάταιο αυτό κόσμο. Αφού συγχωρέθηκε και ετοιμάσθηκε με τα μυστήρια της Εκκλησίας μας, κοιμήθηκε το βράδυ της 18 προς 19 Ιανουαρίου 1861⁸³, ήσυχα ταπεινά και τον θρήνησαν σαν άγιο.

7.3 Η μνήμη του οσίου Παπουλάκου στις μέρες μας

Ετάφη στο κοιμητήριο της Ιεράς Μονής Παναχράντου Άνδρου και γράψαν σ' ένα ξύλινο σταυρό «ΜΟΝΑΧΟΣ / ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΑΠΟΥΛΑΚΟΣ / ΚΗΡΥΚΑΣ / ΕΚΟΙΜΗΘΗ ΕΝ ΚΥΡΙΩ / 18 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1861»⁸⁴. από τους πρώτους χρόνους της κοίμησής του έγιναν προσπάθειες για την επίσημη αγιοκατάταξή του, την ανακομιδή των λειψάνων του και την φιλοτέχνηση της εικόνας του, χωρίς όμως αποτέλεσμα για πολλές δεκαετίες⁸⁵. Η «αντιεξουσιαστική» του δράση δημιουργούσε πρόβλημα στην ευρύτερη επίσημη αναγνώρισή του. Αργά αλλά σταθερά άρχισε να αποκαθίσταται η μνήμη του στην συνείδηση όχι μόνο των απλών πιστών, που ούτως ή άλλως πάντα πίστευαν στην αγιότητά του, αλλά και στην συνείδηση των ανώτατων εκκλησιαστικών Ιεραρχών και σημαντικών προσωπικοτήτων. Υπάρχουν πλήθος επίσημων αναφορών αρχιερέων που αναγνωρίζουν το έργο του, ακόμα και την

⁸¹Στα μέρη που σχετίζονται με τον Όσιο όπως η Σκήτη του, το σπίτι του και στην Μονή Παναχράντου, θεωρούνται θαυματουργά και συχνά έβλεπαν φως ή ακούγονταν ουράνιες ψαλμωδίες. Βλ. ενδεικτικά την μαρτυρία του φρουρού της Μονής Παναχράντου Άνδρου για τα θαυμαστά που ζούσε έξω από το κελί του Παπουλάκου (Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 21).

⁸² Βλ. Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 85.

⁸³ Αννινου, *Σημειώματα*, 481.

⁸⁴ Μπαστιά, *Ο Παπουλάκος*, 316.

⁸⁵ Αννινου, *Σημειώματα*, 481. Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 82.

αγιότητά του⁸⁶. Η ανακομιδή των λειψάνων του, τα οποία παρέμειναν στο οστεοφυλάκιο της Μονής Παναχράντου, δεν έγινε με επισημότητα. Ύστερα από επιμονή των κατοίκων του χωριού του Παπουλάκου Αρμπουνα, ο Μητροπολίτης Καλαβρύτων Γεώργιος, στις 12 Σεπτεμβρίου 1973⁸⁷ φρόντισε να μεταφερθεί η κάρα του στο ναό της Ιεράς Σκήτης της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στα Αρμπουνα Κλειτορίας, που είχε κτίσει ο ίδιος⁸⁸. Έκτοτε πλήθος κόσμου προσέρχεται στο ορεινό χωριό και ασπάζεται την Τιμία Κάρα του, η οποία έχει τεθεί σε επίχρυση λειψανοθήκη και λέγεται ότι ευωδιάζει και θαυματουργεί και κοσμεύεται με πλούσια αναθήματα και άλλα τάματα⁸⁹. Όπου αλλού φυλάσσονται ιερά λείψανα τιμώνται με τις δέουσες ορθόδοξες παραδόσεις⁹⁰. Έχουν συνταχθεί ιερές ακολουθίες και παρακλητικός κανών προς τιμήν του⁹¹. Μοναχοί κατά την κουρά τους και λαϊκοί μετά

⁸⁶ Ορισμένες από αυτές τις επιστολές που εξυμνούν την προσωπικότητα και την αγιότητα του οσίου Παπουλάκου, βλ. στο Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 166-194.

⁸⁷ Όπως μας πληροφορεί ο τότε εφημέριος του Αρμπουνα ιερέας Αθανάσιος Θ. Μηλιώνης και ο τότε πρόεδρος της Ένωσης των εν Αθήναις, Πειραιεί και απανταχού Αρμπουναίων «Ο Άγιος Αθανάσιος» Ανδρέας Αθ. Νασιόπουλος, ο παραπάνω ιερέας με ένα μέλος της Ένωσης που τελούσε χρέη εφόρου Εκπολιτισμού Θεόδωρο Αργ. Βλάχο, πήγαν στην Άνδρο για να κάνουν ανακομιδή της τιμίας Κάρας του Παπουλάκου. Αφού πήγαν στην Ιερά Μονή Παναχράντου ο ηγούμενος τους έδωσε σαν μοναδικό κειμήλιο την κάρα του πατριώτη τους οσίου Χριστοφόρου του εξ Αρμπουνα των Καλαβρύτων. Αυτή φυλασσόταν στο οστεοφυλάκιο της Μονής και πάνω σε αυτή, σύμφωνα με την μοναστηριακή παράδοση, έφερε το όνομα του εκλιπόντος. Τα υπόλοιπα οστά αναπαύονται μαζί με πλείστα οστά των εκεί ασκησάντων πατέρων. Αφού έφτασε με τιμή και συγκίνηση στην Αχαΐα, ο τότε μητροπολίτης Καλαβρύτων την λιτάνευε σε αρκετά χωριά της επαρχίας του και η συγκίνηση όλων ήταν φανερή. Αρχικά τοποθετήθηκε στην Ιερά του Σκήτη, αλλά για λόγους ασφάλειας μετακομίστηκε στον κεντρικό ναό του χωριού Αρμπουνα Αγίου Αθανασίου που είναι δίπλα από την πατρική του οικία, αφού πρώτα ο αρχιμανδρίτης Νεκτάριος Μουλατσιώτης την τοποθέτησε σε φροντισμένη επιχρυσωμένη θήκη. Βλ. Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος*, 84, και τις σχετικές φωτογραφίες στον Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 152, 164. Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 127, 149.

⁸⁸ Με απόφαση του Υπ. Πολ. (ΑΡΧ / Β1 Φ31 / 44212 / 1042 / ΦΑΚ 12 22.1.1988) η Ιερά Σκήτη έχει ανακηρυχθεί ως διατηρητέο ιστορικό μνημείο, λόγω αναγνώρισης της μεγάλης προσφοράς του ιδρυτή, κατά τους χαλεπούς χρόνους του έθνους μας, αλλά και της Ορθοδοξίας. Περισσότερα για το θέμα, βλ. στις Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό*, 58.

⁸⁹ Βλ. στις Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό*, 57. Βλέπε ακόμα τα πολλά θαύματα που τελεί ο Όσιος μέχρι στις μέρες μας, όπως με βαμβάκι από την Κάρα του (Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 80-85).

⁹⁰ Μέρος ιερού λειψάνου του οσίου φυλάσσεται στο ιερό παρεκκλήσιο της Ιεράς Μονής των Αγίων Αυγουστίνου και Σεραφείμ Σάρωφ Τρίκορφου Φωκίδος (Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 152, 164. Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 127, 149). Σύμφωνα με προσωπική έρευνα μικρά τεμάχια μέχρι τις μέρες μας φυλάσσονται σε Μοναστήρια και ναούς προς ευλογία (όπως για παράδειγμα στην Ι. Μονή Αγίων Θεοδώρων Αορανίας Καλαβρύτων, στην Ι. Μονή Επάνω Χρέπας Τριπόλεως, στην Ι. Μονή Ντάρδιζας Πάρνηθας, σε περικαλλή θήκη την ονομαζόμενη των Οσίων Παπουλάκηδων Ιωακείμ και Χριστοφόρου στο ναό του Αποστόλου Ανδρέου του Γηροκομείου Αθηνών, σε λειψανοθήκη της οικ. ιερέως Νικολάου Πέττα στην Πάτρα).

⁹¹ Περισσότερα για την πλήρη ακολουθία που σύνταξε ο αρχιμανδρίτης Νικόδημος Παυλόπουλος ηγούμενος της Ιεράς Μονής Λειμώνος Λέσβου προς τιμήν του οσίου Χριστοφόρου του Παπουλάκου βλ. στο Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 93-149. Επίσης βλ. τα υμνολογικά κείμενα στον Σακκέτο (Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 497-501). Ωστόσο την περίοδο αυτή συντάσσεται νέα πληρέστερη ακολουθία προς τιμή του Οσίου Χριστοφόρου, από τον πανοσιολογιότατο καθηγούμενο της Ιεράς Σκήτης Τιμίου Προδρόμου Βερούας αρχιμανδρίτης Πορφύριος, τον οποίο ευχαριστούμαι.

το ιερό Μυστήριο του Βαπτίσματος φέρουν το όνομά του⁹². Η ασπρόμαυρη φωτογραφία του Παπουλάκου από την εποχή που ζούσε, όπου διακρίνονται η επιγραφή «ΠΑΠΟΥΛΑΚΟΣ» και η χρονολογία «ΑΩΝ» (=1850), είναι μια σημαντική απεικόνιση του οσίου που τα χαρακτηριστικά του προσώπου ταιριάζουν καταπληκτικά στις περιγραφές του Παπουλάκου και φιλοξενείται σε πολλά εικονοστάσια. Επίσης, έχουν ιστορηθεί σύγχρονες εικόνες του οσίου Χριστοφόρου⁹³ και χτίσθηκαν ναοί αφιερωμένοι στην μνήμη του, όπως μικρό ιδιωτικό εκκλησάκι στα Άρμπουνα της οικογένειας Νασιόπουλου, παρεκκλήσιο στην Ιερά Μονή Αγίων Αυγουστίνου και Σεραφείμ του Σάρωφ στο Τρίκορφο Φωκίδος⁹⁴. Ακόμα στον Μαρκόπουλο Αττικής υπάρχει μεγαλοπρεπή πνευματικό κέντρο με την ονομασία «Ο Παπουλάκος», που το ίδρυσε ο γνωστός για το φιλανθρωπικό του έργο π. Διονύσιος Καλάργυρος⁹⁵, όπου σε αυτά τιμάται ταπεινά το όνομα του Οσίου. Πλήθος είναι και οι σύγχρονες μαρτυρίες, που έχουν παραμείνει από προφορική και γραφτή παράδοση, αναφορικά με τα κηρύγματά του, τις προφητείες και τις προρρήσεις του, τα θαύματά του εν ζωή, ακόμα και μετά θάνατον⁹⁶.

Ενδεικτικά αναφέρεται η σημαντική μαρτυρία της ηγουμένης Παρθενίας, της Μονής Έλωνος Λεωνιδίου, ότι ο Όσιος όταν είχε επισκεφθεί την συγκεκριμένη Μονή ήταν ανδρική. Ωστόσο είχε πει ότι το Μοναστήρι κάποια στιγμή θα γίνει γυναικείο και θα κλαπεί η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Όμως μετά από λίγο θα ξαναβρεθεί και όντως όλοι θυμόμαστε την πρόρρηση αυτού του γεγονότος πριν από

⁹² Βλ. ενδεικτικά τον π. Χριστόφορο αδελφό της Ιεράς Μονής των Αγίων Αυγουστίνου και Σεραφείμ Σάρωφ Τρίκορφου Φωκίδος που φέρει μετά την μοναχική του κουρά το όνομα του οσίου (Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 159). Και κατά την προσωπική έρευνα στην ευρύτερη περιοχή των Καλαβρύτων όσοι φέρουν το όνομα Χριστόφορο εορτάζουν της 18 Ιανουαρίου, μνήμη του τοπικού πατριώτη τους οσίου. Ανάμεσά τους ο Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος από το χωριό Πλανητέρο, χαμηλότερα από τα Άρμπουνα που είναι και απόγονος του Παπουλάκου.

⁹³ Βλ. τις ποικίλες εικόνες με την μορφή του Οσίου Χριστοφόρου του Παπουλάκου στο εξώφυλλο του κλασικού βιβλίου του Μπαστιά, όπου ο όσιος κηρύττει σε κλήρο και λαό. Η εικόνα στο πάνω μέρος επιγράφει: «ΤΟ ΤΑΥΓΕΤΟΝ ΟΡΟΣ / Ο ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ ΟΣΙΟΣ / Ο ΠΑΠΟΥ-ΛΑΚΟΣ» ενώ κάτω αναφέρει: «Η παρούσα ιερά εικών υπάρχει του οσιοτάτου πατρός ημών Χριστοφόρου του Παπουλάκου Ιεροκήρυκος Χρηματίσαν/τος των Σπαρτιατών εν τη θεοφρουρήτω αυτών επαρχία της λακωνίας του Βασιλείου / της Ελλάδος εν έτει 1851 και 52 Μαΐου 21. Κατά προτροπήν ανηγέρθη εντευθεν παρά, του πανοσιολογιστάτου Αρχιμανδρίτου και καθηγουμένου κ. κ. Συμεών του Ιερού Κοινοβίου του Γρηγορίου εκ Τριπόλεως.» (Μπαστιά, *Ο Παπουλάκος*), στο πνευματικό κέντρο στον Μαρκόπουλο (Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 50), την εκδομένη από το Χριστιανικό Ιεραπ/κό Κέντρο Ηλιουπόλεως (Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, 108). Επίσης εικόνες με εγκολλημένο ράσο του φυλάσσονται στην Ι. Μονή Επάνω Χρέπας Τριπόλεως, στην Ι. Μονή Ντάρδιζας Πάρνηθας, στον ναό Αγίου Εφραίμ Στάδιο Τριπόλεως, στον ιδιωτικό παρεκκλήσιο της Αγίας Σοφίας της οικ. ιερέως Νικολάου Πέττα στην Πάτρα.

⁹⁴ Βλ. την φωτογραφία από το παρεκκλήσιο της Μονής στον Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 150.

⁹⁵ Βλ. τις φωτογραφίες από το πνευματικό κέντρο στον Μαρκόπουλο στον Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 44, 50, 72, 75, 91.

⁹⁶ Απειρα είναι τα θαύματα που τελούνται με την πρεσβεία του οσίου Χριστοφόρου του Παπουλάκου, μερικά από τα οποία τα τελούσε όσο ζούσε και αρκετά περισσότερα μετά από την οσιακή κοίμησή του που φτάνουν μέχρι στις μέρες μας. Ορισμένα από αυτά έχουν καταγραφή στους Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 76-85, Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα*, ... Καψιώτη, *Ο όσιος Παπουλάκος*, 13-20, 39-43,

λίγα χρόνια την ζήσαμε όλοι⁹⁷. Επίσης πολλά από τα δεινά που συμβαίνουν στην εποχή μας τα είχε προφητέψει ο Παπουλάκος, και γι' αυτό είναι γνωστή η φράση στον Μοριά «ζούμε τις μέρες του Παπουλάκου».

Όπως αναφέρει ο ηγούμενος της μονής Παναχράντου Άνδρου π.Ευδόκιμος πολλές είναι οι εμφανίσεις του αγίου τα τελευταία χρόνια. Πολλά είναι αυτά άλλωστε που είχε προφητέψει στους κατοίκους της Άνδρου στους οποίους απευθυνόμενος έλεγε, όταν τον ρωτούσαν που τα γνωρίζει, ότι: «μου τα λέει αυτός που δεν πιστεύετε εσείς». Εντοπίστηκε ακόμη το κελάκι του μέσα στο οποίο βρέθηκε, μετά από τόσα χρόνια και τόση υγρασία, ανέπαφη η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας την οποία ο Παπουλάκος τοποθετούσε εμπροσθέν του πριν από κάθε του κήρυγμα.

Τέλος, το όνομά του παραμένει ακόμα προς επίσημη αγιοκατάταξη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο πολύ σοφά περιμένει να αφουγκραστεί την συνείδηση του πληρώματος της Εκκλησίας, ξεκαθαρισμένη με το πέρασμα του χρόνου από βραχυπρόθεσμες σκοπιμότητες, ώστε να προβεί ανεπηρέαστα στις δέουσες ενέργειες⁹⁸. Σύμφωνα με την εφημερίδα: «*Η Φωνή των Καλαβρύτων*» (Αύγουστος 2004), αναφέρεται ότι ο μακαριστός Μακαριώτατος αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλος σε επίσκεψή του στην περιοχή τους υποσχέθηκε ότι θα έρθει στην Κλειτορία: «... και, αφού διαβάσει κατάλληλη ευχή για να αρθεί η κατάρα, θα αγιοποιήσει τον Παπουλάκο»⁹⁹. Επίσης πολλή σημαντική είναι η πληροφορία του πανοσιολογιώτατου αρχιμανδρίτου και ηγουμένου της Ιεράς Μονής Παναχράντου Άνδρου κ. Ευδοκίμου Φραγκουλάκη, κατά την μετάβασή του με την Τιμία Κάρα του Αγίου Παντελεήμονος στην Ρωσία που φυλάσσεται στο μοναστήρι του, σε αναφορά προς τον Πατριάρχη Μόσχας Αλέξιο, ότι στην Μονή του στην Άνδρο είχε ζήσει ένας μοναχός που αγαπούσε την Ρωσία, ο Πατριάρχης και επίσκοποι του απάντησαν ότι γνωρίζουν τον Χριστόφορο τον Παπουλάκο και η ορθόδοξη εκκλησία της Ρωσίας τον έχει κατατάξει μεταξύ των οσίων και μνημονεύεται συχνά σε ακολουθίες. Αν αυτή η πληροφορία επιβεβαιωθεί θα είναι μια δικαίωση για την σημαντική αυτή μορφή του Ελληνισμού που πέρασε τα όρια των βαλκανίων.

7.4 Τι γράφουν για τον Παπουλάκο σύγχρονες προσωπικότητες

Πολλές είναι οι πνευματικές μορφές της εποχής μας που έχουν αναφερθεί στην προσωπικότητα, την οσιότητα, την δράση, τις προφητείες και τα θαύματα του οσίου Χριστοφόρου. Μάλιστα πολλοί ιεράρχες της Ορθοδοξίας είναι σύμφωνοι με την επίσημη αγιοκατάταξη του στην Ελλάδα. Από αυτές τις επιστολές που τις περισσότερες δημοσιεύει ο αρχιμανδρίτης Νεκτάριος Μουλατσιώτης (Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου 165-197*) και ο Νασιόπουλος (Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος, 87-92*) μεταγράφονται ορισμένες.

⁹⁷ Προσωπική έρευνα.

⁹⁸ Σημαντικό είναι και η αναφορά της εγκυκλίου Αρ. Πρωτ. 332, που είχε εκδώσει κατά το παρελθόν ο Σεβασμιότατος μητροπολίτης Καλαβρύτων και Αιγιαλείας κ. Αμβρόσιος με θέμα: *Την συλλογή στοιχείων περί του Οσιωτάτου Μοναχού «Παπουλάκου»*. Περισσότερα βλ. Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, 11.

⁹⁹ Περισσότερα για το θέμα, βλ. στις Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό*, 57.

Από το σεπτό Οικουμενικό Πατριαρχείο, ο μακαριστός Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας γράφει «*Η Εκκλησία ζητεί από ημάς τους κληρικούς την ζωήν και το ιεραποστολικόν έργον του Παπουλάκου*».

Ακόμα οι μακαριστοί αρχιεπίσκοποι Αμερικής Μιχαήλ και Ιάκωβος, ο μεν πρώτος σε επιστολή του προς τον Εθνικό Κήρυκα της Νέας Υόρκης χαρακτηρίζει τον Παπουλάκο «*εμπνευσμένην φυσιογνωμίαν μεγάλου ανθρώπου του λαού*» και ο δεύτερος αναφέρει της 8 Μαρτίου 1985 «*... Εις την εποχήν μας, κατά την οποίαν τα κηρύγματα της αρνήσεως και της αθείας δηλητηριάζουν επικινδύνως τας ψυχάς των νέων, η προβολή ηρώων του πνεύματος και της αρετης ως ο Παπουλάκος είναι αναγκαία...*».

Επίσης βλέπε την υπόσχεση του μακαριστού αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστοδούλου, ότι σε επίσκεψή του στην Κλειτορία: «*...θα αγιοποιήσει τον Παπουλάκο*»¹⁰⁰, ωστόσο λόγω της ταχείας ασθένειάς του και της κοιμήσεώς του δεν πρόλαβε.

Ο μακαριστός μητροπολίτης Αργολίδος Χρυσόστομος της 4 Μαρτίου 1985 μεταξύ άλλων γράφει: «*.. Χαίρω ιδιαιτέρως διά την επίδοσίν Σας, προς προβολήν του όντος Αγίου ανδρός Χριστοφόρου του Παπουλάκου. Είναι καιρός να προβληθη η Αγία οντως αύτη μορφή, που η ψυχή του διεκαίετο από τον έρωτα προς τον Χριστόν και την Ελλάδα..*».

Ο μακαριστός μητροπολίτης Νικαίας Γεώργιος τη 12 Μαρτίου 1985 μεταξύ άλλων αναφέρει: «*.. Απ' όσα κατά καιρούς έχουν γραφτει από ικανούς ερευνητάς, αποδεικνύεται ότι ο Παπουλάκος όντως υπηρξε μία φλογερή προσωπικότης γεμάτη από αφοσίωσιν εις την Εκκλησίαν και την πατρίδα, κάτι παρόμοιον με τον αγιον Κοσμάν τον Αιτωλόν*».

Ο μακαριστός μητροπολίτης Λαρίσης Σεραφείμ αναφέρει: «*Αγαπητέ π. Νεκτάριε, ευχαριστώ θερμως. Σας συγχαίρω διά την ζηλωτικήν Σας προσπάθειαν και ευχομαι διαπύρος καλήν δύναμιν στην θεοφιλη προσπάθειάν σας. Δεν γνωρίζω τόσα οσα εσεις διά τον Αγ. Χριστοφόρον Παπουλακον. Τιμω και ευλαβουμαι το όνομά του –εξ οσων εχω ακούσει- και πάλιν Σας ευχομαι Καλήν Δύναμιν και τον θειον φωτισμόν του καλου εργου*».

Από την Ιερά Μητρόπολις Λάμπης και Σφακίων τη 25 Ιανουαρίου 1983 γράφει: «*Ο Παπουλάκος είναι καταξιωμένος εις την συνείδησιν του Ορθοδόξου λαού και τουτο αποτελεί το μοναδικόν στοιχειον δια την αναγνώρισίν του ως Αγίου της Εκκλησίας. Ουδέν έτερον χρειάζεται*».

Ο σεβασμιότατος μητροπολίτης Γρεβενών κ. Σέργιος λέει τη 26 Ιανουαρίου 1983 λέει ότι ευχαριστεί για την αποστολή εικόνων του μοναχού Παπουλάκου: «*..και συγχαίρομεν δια την απόφασιν υμών υπέρ του αγίου και ενθομάρτυρος, πιστού τέκνου της Εκκλησίας του Χριστού και της φιλτάτης ημών πατρίδος της Ελλάδος..*».

Ο γνωστός για την ενασχόλησή του με την νεοελληνική ιστορία Σπύρος Μαρκεζίνης, γράφει: «*Υπηρξαν πάντοτε οι πιστεύοντες εις την αγνότητα ακόμα και την αγιότητα του ανδρός*».

¹⁰⁰ Περισσότερα για το θέμα, βλ. στις Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό*, 57.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τελικά ένα ερώτημα που παραμένει αιωρούμενο, μετά από αυτήν την εργασία, είναι: ήταν όντως ο Παπουλάκος άγιος ή μήπως ένας απλός κοινωνικός επαναστάτης ή μήπως ακόμα και ένας λαοπλάνος αγύρτης; Οι απλοϊκοί χωρικοί της εποχής, στην συντριπτική τους πλειοψηφία, πίστεψαν ότι ήταν άγιος. Ο λόγος του, τους συνέπαιρνε, μιλούσε κατ' ουσία την «γλώσσα» που μπορούσαν να καταλάβουν και η ευθύτητα του χαρακτήρα του, σε συνδυασμό με την σεβάσμια φυσιογνωμία του, τους έδινε αυτό που αποζητούσαν στο «ράσο», την ελπίδα της σωτηρίας. Επίσης, είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι υπέδειξε «ανυπακοή» απέναντι στην Ιερά Σύνοδο και στην εξουσία του κράτους, παροτρύνοντας προς τούτο και τους πιστούς, με αποτέλεσμα οι χωρικοί να φτάσουν τα όρια της ένοπλης στάσης. Όλα αυτά στην πονηρή και συμφεροντολογική εποχή μας, δημιουργούν σύγχυση και πλήθος αμφιβολιών, αλλά πριν καταλήξουμε στο συμπέρασμά μας, θα πρέπει να προσπαθήσουμε να εξακριβώσουμε τα εσωτερικά υποκειμενικά στοιχεία που τον οδήγησαν σε αυτήν την, φαινομενικά παράδοξη, εξωτερική συμπεριφορά.

Η Ιερά Σύνοδος (γέννημα και αυτή «ανυπακοής» απέναντι στην μητέρα Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης) και η κρατική εξουσία της εποχής είναι δεδομένο ότι δεν βάδιζαν σύμφωνα με την Ορθόδοξη παράδοση. Η δεύτερη είχε υποτάξει την πρώτη στα κοσμικά της συμφέροντα και σε συνδυασμό με τον απαράδεκτο τρόπο που έγιναν οι όντως αναγκαίες θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις, δικαιολογούν την αντίδραση του Παπουλάκου, τόσο κοινωνικά όσο και θεολογικά. Επομένως δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή η θολή γενική άποψη που εξάγεται από τα «Ιστορικά Σημειώματα» του Μπάμπη Αννίνου, ότι ήταν ένας επικίνδυνος αγύρτης και η έπαρση υπερηφανείας από την οποία διακατείχετο τον οδηγούσε στο να πλανά με εξαιρετικά ανόητο τρόπο τους ευκολόπιστους και «απολίτιστους» χωρικούς. Ο αγώνας του δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ήταν αποκύημα έπαρσης, εφόσον ήταν δίκαιος και περαιτέρω οι «απολίτιστοι» χωρικοί δεν πίστεψαν στον Παπουλάκο ανόητα, χωρίς λογική, αφού τους έδωσε ξανά ένα ευαγγελικό νόημα ζωής, λαμβάνοντας υπόψη ότι είχαν αρχίσει να χάνουν κάθε ελπίδα και πίστη, συνεπεία των αλλεπάλληλων συμφορών που ακολούθησαν την επανάσταση του 1821.

Επίσης, με τον τρόπο που προχώρησε στην όλη δράση του δεν διαφαίνεται να οργανώθηκε για μία μυστική ανατροπή του καθεστώτος. Παρ' όλες τις σχέσεις του με την Φιλορθόδοξη Εταιρεία, είχε ανεξάρτητη δική του αγνή πορεία. Ο στόχος του ήταν οι απλοϊκοί άνθρωποι και οι ελευθερία της συνειδήσεως τους. Ο ανεπιτήδευτος λόγος του, η ασκητικότητα του και οι αδιαμφισβήτητες ελεημοσύνες του, του δίνουν ακεραιότητα και ευθύτητα χαρακτήρα. Επιπλέον, από τα κηρύγματά του προκύπτει η μεγάλη ηθική και λατρευτική Ορθόδοξη καλλιέργεια του λαού σε χρόνια δύσκολα¹⁰¹.

¹⁰¹ Σημαντικές είναι οι αναφορές του αείμνηστου Μακαριότατου αρχιεπίσκοπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλου στις 2-4-2000 μιλώντας στον Ραδιοφωνικό Σταθμό της Εκκλησίας της Ελλάδος, ότι ήταν άδικη η καταδίωξη του Παπουλάκου, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, από την επίσημη Εκκλησία της μετεπαναστατικής μικρής Ελλάδος, και στις 30-1-2000 εορτή των Τριών Ιεραρχών απευθυνόμενος προς τους έλληνες εκπαιδευτικούς, εξήγησε τη σημασία των προφητειών του Παπουλάκου, συνδέοντάς τον με τον πατρο-Κοσμά τον Αιτωλό «.. Κατά σύμπτωση την ίδια, σχεδόν

Ίσως να ήταν απόπειμα η «εκστρατεία» του στην Καλαμάτα και η ομαδική δράση ενόπλων ακολούθων του, αλλά είναι εξαιρετικά αμφίβολο κατά πόσο μπορούσε να ελέγξει απόλυτα τους σκληροτράχηλους Μανιάτες και γενικότερα τους λοιπούς χωρικούς που τον ακολουθούσαν και διέδιδαν διάφορες φήμες γύρω από το όνομά του.

Στην Ορθοδοξία οι αμφιβολίες ακολουθούν κάθε δογματική Αλήθεια και σε αυτό έγκειται η ελευθερία του ανθρώπου. Ο Ιησούς Χριστός επιθυμεί την εθελούσια ελεύθερη πίστη του ανθρώπου στην Αλήθεια, την οποία φανερώνει σκιωδώς στην αρχή και αργότερα του δίνει και τις αποδείξεις – αποκαλύψεις που χρειάζεται. Δηλαδή η πίστη πάντα προηγείται των ξεκάθαρων προσωπικών αποδείξεων, ενώ εάν θέλει κάποιος παραμένει στην διαφορετική του άποψη, η οποία τεκμηριώνεται από την σύγχυση των αμφιβολιών του. Ομοίως, ξεκάθαρη επιστημονική απόδειξη είναι αδύνατον να βρεθεί στα περί αγιότητας ζητήματα, αλλά ακόμα και αυτή εάν υπήρχε πάλι θα αμφισβητείτο. Έτσι ανεξαρτήτως, της επισήμου αναγνώρισης του Παπουλάκου ως αγίου από το Οικουμενικό Πατριαρχείο μας, το πρόσωπό του θα συνεχίσει να είναι σημείο αντιλεγόμενο για ορισμένους έχουν σφραγίσει τα μάτια της ψυχής. Εν ολίγοις, συμπεραίνεται ότι το ερώτημα που θέσαμε στην αρχή του επιλόγου δέχεται απάντηση και προσδιορίζεται υποκειμενικά ανάλογα με την προσωπική τοποθέτηση του καθενός στα θέματα πίστεως και την αγάπη του για την Αλήθεια.

αντολεξεί, φράση θα επαναλάμβανε κι ένας άλλος, παρεξηγημένος αυτός, Διδάχος, ο Παπουλάκος, ζώντας ήδη το κλίμα του άθεου διαφωτισμού μέσα στην μόλις απελευθερωμένη Ελλαδίτσα. Κι αυτός θα διακήρυσσε τότε με έμφαση: Τα άθεα γράμματα θα καταστρέψουν τον κόσμο» (Ελευθεροτυπία, Παπουλάκος, Μουλατσιώτης, Χριστόδουλος, 45-46).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αννινου, *Σημειώματα* = ANNINOU Μπ., *Ιστορικά Σημειώματα: ο Παπουλάκης*, Αθήναι 1925.
- Βακαλόπουλος, *Ιστορία* = ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ε. Απ., *Νέα ελληνική ιστορία 1204 · 1985*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1997.
- Γριτσόπουλος, *Χριστόφορος ὁ Μοναχός* = ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Τ., *Παπουλάκος (Χριστόφορος ὁ Μοναχός)*, ἐν Θ.Η.Ε., τομ. 10, Αθήναι 1966.
- Δεληκωνσταντής, *Διδακτική* = ΔΕΛΗΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Ζ. Κ., *Διδακτική των Θρησκευτικών (Φάκελος μαθήματος)*, Αθήνα 2005.
- Ελευθεροτυπία, *Παπουλάκος, Μουλατσιώτης, Χριστόδουλος* = εφημερίδα Ελευθεροτυπία, *Ιός της Κυριακής, Παπουλάκος, Μουλατσιώτης, Χριστόδουλος*, Κυριακάτικη 24-25 Μαρτίου 2001, 45-47.
- Θεοδώροπουλος, *Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος* = ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Φ. Ν., *Μοναχός Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος (Παπουλάκος)*, Αθήνα 1994.
- Καψιώτη, *Ο ὅσιος Παπουλάκος* = ΚΑΨΙΩΤΗ ΑΘ., *Ο ὅσιος Χριστόφορος ο Παπουλάκος*, Αθήναι 1992.
- Κολιόπουλος, *Νεώτερη ευρωπαϊκή ιστορία* = ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Σ., *Νεώτερη ευρωπαϊκή ιστορία 1789 · 1945. Από την γαλλική επανάσταση μέχρι τον β' παγκόσμιο πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κονιδάρη, *Ε. Ι. Ε. Ε.* = ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ι. Γερ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τομ. Β', Αθήναι 1970
- Κοτταδάκη, *Αὐτοί πὸν ἄνοιξαν τὸ δρόμο* = ΚΟΤΤΑΔΑΚΗ ΑΘ., *Αὐτοί πὸν ἄνοιξαν τὸ δρόμο ,Κοσμάς Φλιαμιάτος, Χ. Παναγιωτόπουλος ἢ Παπουλάκος, Ἰγνάτ. Λαμπρόπουλος, Ἱερόθ. Μητρόπουλος, Ευσ. Ματθόπουλος*, Ἐκδόσεις ΤΗΝΟΣ, Αθήναι 1976.
- Κωνσταντίνου & Χάλλα, *Κλειτόριο οδοιπορικό* = ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Τ. & ΧΑΛΛΑ Ε., *Κλειτόριο οδοιπορικό, Περίπατος στον τόπο μας*, Κρινόφυτα 2005.
- Μεταλληνού, *Παράδοση και αλλοτρίωση* = ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Δ. Γ., *Παράδοση και αλλοτρίωση. Τομές στην πνευματική πορεία του Νεώτερου Ελληνισμού κατά την μεταβυζαντινή περίοδο*, Ἐκδόσεις Δόμος, Αθήνα 2001.
- Μεταλληνού, *Τουρκοκρατία* = ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Δ. Γ., *Τουρκοκρατία. Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, Εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 2005.
- Μουλατσιώτη, *Ο Άγιος της Πελοποννήσου* = ΜΟΥΛΑΤΣΙΩΤΗ Νεκ. αρχιμ., *Παπουλάκος. Ο Άγιος της Πελοποννήσου*, Ἐκδοση Ἱεράς Μονῆς Ἀγίων Αυγουστίνου και Σεραφεῖμ Σάρωφ Τρίκορφου Φωκίδος, χ.τ., 2006.
- Μπαστιά, *Ο Παπουλάκος* = ΜΠΑΣΤΙΑ Κ., *Ο Παπουλάκος*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2005.
- Μπαστιά, *Παπουλάκος* = ΜΠΑΣΤΙΑ Κ., *Παπουλάκος, στην Εγκυκλοπαίδεια Ὑδρία*, τομ. 43, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1987.
- Νασιόπουλου, *Αληθινός Παπουλάκος* = ΝΑΣΙΟΠΟΥΛΟΥ Α. Α., *Ο Αληθινός Παπουλάκος*, Ἐκδοση πρώτη, Αθήνα 1984.

Νασιόπουλου, *Αρμπουννας* = ΝΑΣΙΟΠΟΥΛΟΥ Ανδρ. Α., *Ο Αρμπουννας τότε και τώρα, Αναδρομή στη μακραίωνη ιστορία του και καταγραφή της σημερινής μορφής του*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 1996.

Παπαδόπουλου, *Ι. Ε. Ε.* = ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α. Χρ., *Ιστορία της Έκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τομ. Α', Αθήναι 1920.

Πέττας, *Αρχείο Παπουλάκου*, = ΠΕΤΤΑΣ Ν. Νεκτ. αρχιμ., *Αδημοσίευτο Αρχείο του οσίου Παπουλάκου*

Σακκέτο, *Παπουλάκου προφητείες και θαύματα* = Σακκέτος, *Παπουλάκος (Άγνωστες προφητείες και θαύματα), Η επαλήθευση των προφητειών και ο παγκόσμιος θρίαμβος του ανθρώπου*, Έκδόσεις Σακκέτου, Αθήναι 2008.

Σαρδελή, *Προδομένη παράδοση* = ΣΑΡΔΕΛΗ Κ., *Η προδομένη παράδοση, τα ψευδώνυμα φώτα*, τομ. Α', Έκδόσεις Τήνος, Αθήνα 1991.

Σαρδελή, *Χριστόφορος- Φλαμιάτος* = ΣΑΡΔΕΛΗ Κ., *Χριστόφορος Παπουλάκος και Κοσμάς Φλαμιάτος*, Αθήνα 1988.

Υπεύθυνος επικοινωνίας Αρχιμ. Νεκτάριος Πέττας. [Www.papoulakos.org](http://www.papoulakos.org)
all rights reserved 2008-2009 - Copyrigh